

A PRIMÁSI SZÉK BETÖLTÉSE 1891-BEN.

A magyar kultúrharc és a főkegyúri jog történetéhez.

Magyarország hercegprímásának, Simor Jánosnak 1891 január 23-án bekövetkezett halála nagy szomorúsággal töltötte el a katolikus egyház akkori fejét, XIII. Leót. Szomorúságát növelte az aggodalom, hogy a magyar katolikus egyház legmegbízhatóbb oszlopa akkor roppant össze, mikor a Csáky Albin 1890 február 26-án kiadott úgynevezett elkeresztelési rendelete következtében keletkezett konfliktus még nem oldódott meg, sőt egyre nagyobb méreteket öltött.¹

Ez a kultuszminiszteri rendelet a vegyes házasságokból származó gyermekek anyakönyvezését óhajtotta szabályozni. Az 1868. évi LIII. t.-c. 12. §-án alapult, mely érvénytelenítette az úgynevezett reversalikokat s kimondotta, hogy a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását. E törvény, mivel a katolikus egyház a vegyes házasságokból származó összes gyermekeket magának követeli, 1890-ig is sok bonyodalom és viszály forrásává lett, a gyakorlatban azonban az Egyház e törvény dacára, ha sok nehézséggel, de mégis csak érvényesíthette a vegyes házasságokról vallott elveit. Ezt tette azután lehetetlenné Csáky rendelete, mikor súlyos büntetés terhe alatt kötelezte a lelkészeket az „elkeresztelt“ gyermekek anyakönyvi bizonylatainak az „illetékes“ lelkészek részére való megküldésére. Az Egyház és Állam között ennek következtében kitört küzdelemben Simor őrt állt a magyan Sión ormán. Már a rendelet kiadása előtt figyelmeztette a minisztert a bekövetkező veszélyekre s azután is méltóan képviselte és védte az Egyház elveit. Akadtak azonban a püspöki kar tagjai közül páran, kik a rendeletet katolikus szempontból még kiadása előtt elfogadhatónak minősítették s megnyugtatták a minisztert. Az egybehívott püspöki konferencián sem alakult ki egységes vélemény s ezért

¹ E konfliktust részletesen tárgyalom a magyar kultúrharc történetéről szóló készülő munkámban.

Róma döntését kérték, követhető-e a rendelet. Ezen a konferencián Samassa József egri érsek szólalt fel nagy hévvel annak elfogadása mellett s május elején Rómába is leutazott, hogy a vatikáni köröket megnyerje a maga felfogásának. Útja azonban eredménytelen maradt s a lehető legrosszabb benyomásokat hagyta maga után. Oly nagy igyekezettel lépett fel a kormány érdekében, hogy őt és nagyszámú kíséretét *la massa governamentale*-nak is elnevezték. Bizonyos gyanút is keltett eljárása, hisz tudták róla, hogy a legutóbbi időkig élesen szembehelyezkedett a kormánnyal s ezért visszatetszett hirtelen pálfordulása.

Róma a rendelet követését nem tartotta megengedhetőnek s a konfliktus megoldására vonatkozó tárgyalásokkal Simort bízta meg. E tárgyalások eredménytelenek maradtak s az Egyház és Állam közötti elvi különbségek mindjobban kiviláglottak. Simor halála előtt reményt sem láthatott a békés megoldásra. A kormány az egyházi és világi főrendeknek a rendelet ellen indított akcióját is megbénította, mikor a király intervencióját véve igénybe, megakadályozta 1890 decemberében a kérdés főrendiházi tárgyalását. Az Egyház és Állam közötti e súlyos bonyodalom s a vele járó sok izgalom kétségtelenül erősen hatott a különben is betegeskedő agg Simor lelkére s csak siettette halálát.

Simor halála nagy veszteség volt a magyar katolikus egyházra nézve. Akkor maradt vezér nélkül, mikor a fennálló konfliktus már kultúrharc méreteit öltötte s az egyházpolitikai törvények előre vetették árnyékukat. Katolikus szempontból súlyosbította a helyzetet, hogy a püspöki karban éppen ekkor hiányzott a szükséges egyetértés. Érthető, hogy a pápa ily körülmények között a primási szék mielőbbi betöltését óhajtotta. Félték azonban Rómában, hogy a kormány éppen Samassa kinevezését fogja kívánni, ki a konfliktus tulajdonképeni okozójának, Csáky rendeletének elfogadása mellett volt. Ezért rögtön Simor halála után táviratilag utasították Galimberti bécsi nunciust ennek megakadályozására.² Pár nappal később pedig Rampolla bíboros-államtitkár nyilatkozott Samassa nevének említése nélkül vatikáni nagykövetünk, gróf Revertera előtt a pápa aggodalmáról, hogy oly valakit fognak a királynak kinevezésre ajánlani, kinek legnagyobb érdeme abban lenne keresendő, hogy kellemessé tette magát a kormány szemében. Felkérte ekkor Rampolla Reverterát, emlékeztesse miniszterét, Kálnokyt a legutóbbi idők tapasztalataira való utalással, mily elhibázott dolog lenne ez magának az Államnak az érdekét tekintve is.

² V. ö. Mellékletek II. szám.

Az elkeresztelési vita, mondotta Rampolla, távolról sem öltött volna oly méreteket, ha a néha makacs, de loyális és patrióta Simorra jobban hallgattak volna, mint a kellemes tanácsadókra, kiknek tekintélye azután mégsem volt elegendő, hogy elnyomják a papság és hívek körében a rendelet ellen később elhatalmasodott mozgalmat. Egy gyenge karakter a magyar papság élén nem nyújthat egyik félnek sem biztosítékot az Egyház és Állam közötti béke megőrzésére.³

Róma nem csalódott, a kormány jelöltje tényleg Samassa volt, miután Schlauch nagyváradi püspök jelölését mértékadó magyar katolikus körök ellenezték.

Még mielőtt azonban az új primás személyéről a diplomáciai tárgyalások Rómával megindultak volna, felvetette a főváros, illetőleg a kormány a primási székhely Budapestre való áthelyezésének kérdését. E törekvést az elhunyt Simor előrelátta s ezért még 1887-ben kötelezte a főkáptalant a fölött őrködni, hogy a nagy költséggel összegyűjtött könyv- és kincstár az esztergomi érsekség részére sértetlenül megmaradjon Esztergomban s onnét más helyre el ne szállíttassék.⁴

Csáky, hogy megállapíthassa az áthelyezés módját s a követendő eljárást, elrendelte a kérdés tanulmányozását s megbízta Timon Ákost⁵ a püspöki székhelyek multban történt áthelyezésére vonatkozólag levéltári kutatások végzésével.⁶ Majd az 1891 február 18-i képviselőházi ülésen gróf Andrássy Manó által meginterpelláltatta magát. Andrássy Manó szerint semmi akadályja sincs annak, hogy a primás székhelyét az ország fővárosába helyezze át s az a meggyőződése, hogyha a hercegprimás Budapesten laknék, az utóbbi időben felmerült egyes kérdések nem élesedtek volna ki annyira. Az esztergomi bazilika helyett, mely Rómára emlékeztet, tekintsen a primás Mátyás király templomára és az alatt fekvő parlamenti épületre, mely Magyarország alkotmányosságára fogja emlékeztetni. Szükségesnek tartja, hogy az új primás kinevezése előtt megállapodás jöjjön létre a székhely áthelyezésére vonatkozólag s kéri a minisztert, mozdítsa elő ez általános óhaj teljesedését.

Csáky azonnal felelt Andrássy Manónak s kijelentette, régi meggyőződése, hogy az esztergomi érsek székhelyének Budapestre való

³ Lásd Mellékletek I. szám.

⁴ Az erről szóló 1887 május 5-én kelt s a káptalan összes tagjai által aláírt jegyzőkönyvet közölte a Magyar Állam 1891. március 8-iki számában.

⁵ Timon Ákos (1850—1925) egyházjogász és jogtörténész. 1877-től, a győri jogakadémia, majd 1890-től a budapesti Pázmány-egyetem tanára.

⁶ Lásd az Országos Levéltárban az 1891/244. vall. és közokt. min. eln. alapszám alatt lévő iratokat.

áthelyezése mind az Állam, mind az Egyház jól felfogott érdekében áll. Mivel most az üresedéskor oldható meg legkönnyebben a kérdés, elárulhatja, hogy a kérdés tanulmányozását már el is rendelte.

A parlamentben és sajtóban megnyilvánult úgynevezett „közvélemény” látszólagosan a főváros katolikus lakosságának vallási és egyházi érdekei miatt követelte a primási székhely Budapestre való áthelyezését. A tulajdonképeni cél azonban az volt, hogy a primást „a nemzet közszelleméhez közelebb hozzák”, a félreeső Esztergom „szűk körű világnézetének kötelékeitől” megszabadítsák s „a modern idők áramlatába” helyezték, vagyis hogy befolyásolhassák egyházpolitikai ügyekben határozatait.

1891 március 4-én foglalkozott a székesfőváros közgyűlése is a primási székhely Budapestre való áthelyezésének kérdésével s feliratot⁷ intézett annak érdekében a kormányhoz. A következő nap adták át Boltizár József, Márkus Gyula és Roszival István kanonokok először Ferenc Józsefnek, azután a miniszterelnöknek és Csákynek az esztergomi főkáptalan emlékiratát, mely ellene szegült az áthelyezés tervének. A király az emlékirat átadásakor a következőket mondotta: „A tárgy nagyfontosságú és nem fogok e tárgyban addig intézkedni, míg az összes erre hivatott tényezők véleményét meg nem hallgattam.”⁸

Az emlékirat⁹ történeti, jogi és politikai szempontból tárgyalta az áthelyezés kérdését. Rámutatott többek között arra, hogy az áthelyezés ellene mondana az egyházi törvénynek, „ne sede vacante aliquid innovetur”, sértené az alapító Szent István iránti kegyeletet s jogi bonyodalmakat okozna. Az érseki szék Esztergom városához van kötve, a primási, legatus natus-i kiváltságok csak az esztergomi érsek előjogaihoz tartozhatnak, melyeket, még ha lenne is Budapesten érseki szék, továbbra is csak az exauctorált esztergomi érsek bírna, mert kilencszázados történeti jogokat a Szentszék új székesegyházaknak nem adományozhat. Utalt itt az emlékirat a franciaországi egyházak jogtörténetére. Ezek az új koordináció folytán minden történeti jogaiktól esettek s joghatóságukra nézve kizárólag az általános közjog alapján állnak. Rámutatott az emlékirat a gyakorlati nehézségekre is. A székesegyház, a főkáptalan és a szeminárium egységes egészet alkot az érsekkel s így az érseki szék áthelyezése oly monumentális épületek

⁷ Közölték március 5-i számaikban a napilapok.

⁸ Katolikus Szemle, 1891: Időszaki szemle 300. l.

⁹ 1891 február 25-ről keltezett példánya az Országos Levéltárban a Pápay-hagyatékban. Közölte a Magyar Állam 1891. március 8-i. valamint a Religio is 1891 március 11-i számában.

emelését tenné Budapesten szükségessé, melyek Esztergomban már mind megvannak.

A főképtalan emlékirata célt ért. Eredménytelen maradt a levéltári kutatás is s a kérdés ebben az alakban lekerült a napirendről a nélkül, hogy Rómával tárgyaltak volna róla. Sőt május végén a vatikáni nagykövet útján biztosította is a külügyminiszter a Szentszéket, hogy az üresedés alatt egyáltalában nem s később is csak Rómával egyetértésben gondolhatnak a primási székhely Budapestre való áthelyezésére. Egyelőre csak az a magyar kormány kívánsága, hogy a primás, amint régebben az országgyűlés tartama alatt hivatalosan Pozsonyban tartózkodott, lakjék így a jövőben ez idő alatt Budapesten. Ez a primási székhely valóságos áthelyezése nélkül is keresztül vihető.¹⁰

Hajótörést szenvedett a kormány másik törekvése is, hogy Samassát neveztesse ki Esztergom érsekévé.

Jóllehet Galimbertinek a külügyminiszter előtt tett bizalmas közlése útján értesült a magyar kormány a Szentszéknek Samassa elleni állásfoglalásáról, mégis ragaszkodott hozzá^{10a}s Szapáry miniszterelnök felkérésére Kálnoky február 19-én utasította Reverterat,¹¹ tudakolja meg bizalmasan, hogy valóban Róma határozott ellenállásával kell-e számolni Samassa jelölése esetén. Ha igen, mi annak tulajdonképeni oka s nem lehetne-e mégis elfogadtatni a Szentszékkel Samassát, mivel — s ezt Róma sem vonhatja kétségbe, — nincs még egy hozzá hasonlóan alkalmas személy a primási méltóságra. Sorba vette Kálnoky a Samassán kívül szóba jöhető jelölteket: Schlauch nagyváradi, Hornig veszprémi, Hidassy szombathelyi, Steiner székesfehérvári, Dessewffy csanádi, Császka szepesi és Meszlényi szatmári püspököket.¹² Schlauch, írja Kálnoky, pár év előtt még a legbiztosabb

¹⁰ Lásd Mellékletek XIV. szám.

^{10a} A félhivatalos Nemzet azt írta, hogy a jelenlegi megoldhatatlannak látszó kérdések idején „az egyház fejének kétszeres hatalma van az egyházat igazgatni az állam ellen s az államnak kétszeres feladata oly egyént állítani az egyház élére, ki az állam jogait és törvényeit föltétlenül tiszteletben tartja.“ V. ö. Magyar Állam, 1891. február 22.

¹¹ II. és III. sz. mellékletek.

¹² Samassa József sz. 1828-ban, 1869: Deák-párti országgyűlési képviselő, majd kultuszminiszteri osztálytanácsos, 1871: szepesi püspök, 1873: egri érsek. — Schlauch Lőrinc sz. 1824-ben. 1868-ban az autonómiai mozgalmakban tünt fel. 1873: szatmári püspök, 1877: a Szent László Társulat elnöke. Már ebben az időben a püspöki kar vezéralakjai közé tartozik. Kiváló szónok. 1887-ben nagyváradi püspök. — Bárány Hornig Károly sz. 1840-ben. 1878: esztergomi kanonok és hercegprimási irodaigazgató, 1882: kultuszminisztériumi osztálytanácsos, 1888: veszprémi püspök. — Hidassy Kornél sz. 1828-ban, 1875: miniszteri osztálytanácsos, 1882: szombathelyi

várományosa volt a primási székeknek, a legutóbbi időben azonban — mint később kiviláglott, alaptalanul — annyira megtámadták korábbi magánéletét, hogy maguk a mértékadó katolikus világi körök is ellene vannak primásságának. A nuncius őt tartotta a legalkalmasabb jelöltnek és sajnálta, hogy az ellene indított agitáció következtében, melyet részben önző egyéni célokból és személyes gyűlölködésből fakadnak minősített, el kell őt ejteni. Schlauch áldozata lett így az ellene indított intrikának. Hornig nem jöhet tekintetbe, írja tovább Kálnoky, ő képviseli az elkeresztelési vitában a leghevesebben a merev egyházi álláspontot. Hidassyt sokat emlegetik s a mágnások egy befolyásos csoportja támogatja. Ő maga azonban nem lép az előtérbe s csendesen él egyházmegyéjében, hol mint mintaszerű papot és főpásztort, nagyra becsülik. Mértékadó körök azonban e tulajdonságai dacára sem tartják alkalmasnak a primási méltóságra, mert túlságosan visszavonult, nem elég erélyes és beteges s így nem lenne képes a szükséges erőt és tekintélyt kifejteni a püspöki kar élén. Császka jó viszonyban van Csákyval s a kultuszminiszter hajlandó lenne őt, mint saját jelöltjét ajánlani, de az ő jelölése ellen is szólnak bizonyos okok s belőle is éppúgy hiányzik a primási méltóságra a tényleges alkalmatosság, mint a további három püspökből: Steiner, Dessewffy és Meszlényiből.

Revertera egyenesen XIII. Leóhoz fordult s tőle akarta megtudni, hogy Samassa kinevezéséhez tényleg semmi körülmények között sem adná-e a Szentszék a maga beleegyezését. A pápa nem nyilatkozott valami kedvezően Samassáról s megemlítette, hogy utolsó római tartózkodása alkalmával elveszítette a részére korábban meglévő szimpátiákat. Válasza azonban kitérő volt: jól meg kell fontolni a dolgot, hogy a méltók közül a legméltóbbat választhassák ki. Kisebbség tekintette a bajt, ha nem töltik be hamarosan a primási méltóságot, mintha rosszul választanának. Ezenkívül még azt is óhajtotta, hogy a kinevezés előtt megoldódjék az elkeresztelési konfliktus s ne nehezítse az már meg az új primás helyzetét. Ha ugyanis állást foglalt már abban, ellenfélnek tekintené a püspökök egy része, ha pedig nem, akkor a többi is, mondotta a pápa. Ily nehéz helyzetnek a nélkül a

püspök. — Steiner Fülöp sz. 1839-ben. 1882: nagyvárad kanonok, 1886: a Szent István Társulat alelnöke lett s nagyszabású közgyűlési beszédeivel általános figyelmet keltett. 1890. jan. 4-én székesfehérvári püspökké nevezte ki a király. — Ugyanekkor nyerte el a csanádi püspökséget Dessewffy Sándor, sz. 1834-ben, 1872: sárospataki plébános, 1884: kassai kanonok. — Császka György sz. 1826-ban. 1864: primási irodaigazgató, 1870: esztergomi kanonok, 1874: szepesi püspök. — Meszlényi Gyula sz. 1832-ben, 1866: komáromi plébános, 1881: esztergomi kanonok, 1887: szatmári püspök.

biztos tudat nélkül kitenni egy férfit, hogy meg fog tudni felelni feladatának, tekintélyének előzetes feláldozását jelentené. Ennek az elkerülését pedig fontosabbnak tekintette XIII. Leó egy kellőképp elő nem készített korábbi kinevezésnél.¹³

Revertera kihallgatása után részletesen tárgyalt az új primás személyéről Rampollával a pápa s a bíboros-államtitkár e tanácskozás után azt mondotta Reverterának, hogy szívesen venné a Szentszék Hidassy vagy Steiner kinevezését, lehetetlennek tekinti azonban túlságos opportunistamusa miatt Samassáét.¹⁴ Kevéssel utóbb, március 10-én már azt jelentette Revertera, hogy Rampolla a pápa nevében és felhatalmazásából Steiner kinevezését kéri s tudatta, hogy XIII. Leó annál szívesebben figyelmen kívül hagyná egyéb tulajdonai miatt Steiner aránylagos fiatalágát, mert tudja róla, hogy nagy a tekintélye a magyar katolikusok előtt s amennyire ismeretes, a kormánynak sem adott okot elégedetlenségre.¹⁵

A magyar kormány azonban Steinerről nagyon jól tudta, hogy a katolikus elvekhez alkuat nem ismerő szívóssággal ragaszkodik s ezért kellemetlen lett volna neki a készülő egyházpolitikai reformok idején az ő primássága. Határozottan ellenezte tehát a kinevezését. Nem tekintette véglegesnek a Szentszéknek Samassa ellen emelt vétőjét sem. Április első felében Rómába utazott Samassa rokona, Császka szepesi püspök, kinek jó neve volt a Vatikánban s bírta Csáky bizalmát is, hogy kedvező felvilágosításokat adva rokonáról, elhárítsa kineveztetésének akadályát, a pápa tiltakozását. Mikor Kálnoky tudomást szerzett Császka útjáról, táviratilag hatalmazta fel azonnal Reverterat,¹⁶ hogy abban az esetben, ha Császka úgy állítaná be a dolgot, mintha a király is Samassát kívánná kinevezni, vagy legalább is bizonytalanságot keltene erre vonatkozólag a Vatikánban, cáfolja meg e hírt, mert a király még nem nyilatkozott, kit óhajt Simor utódjául. Felkérte Kálnoky egyúttal a nunciust is, tudassa Rómával, hogy nagyon elősegítené a primási szék mielőbbi betöltését, ha Császkanak nyíltan megmondanák, mily állást foglal el a pápa Samassa jelölésével szemben, mert Samassa és a magyar kormány is kénytelen lenne akkor ahhoz igazodni.

Rómában azonban remélték, hogy Samassa kinevezését a személye elleni határozott tiltakozás nélkül is sikerül megakadályozni s Csász-

¹³ IV. sz. melléklet.

¹⁴ V. sz. melléklet.

¹⁵ VI. sz. melléklet.

¹⁶ VII. sz. melléklet.

kának csupán arról beszéltek, hogy a hírek szerint a magyar katolikusok ellenzik Samassa kinevezését. De még el sem hagyta Császka Rómát, mikor indirekt módon újból kifejezésre juttatta a Szentszék Samassa elleni tiltakozását. Táviratilag utasította ugyanis a nunciust, közölje Kálnokyval, hogy a pápa már a legközelebbi consistoriumon praeconisálni óhajtaná az új primást s elsősorban Steiner vagy ha ez akadályokba ütköznék, Hidassy kinevezését venné szívesen.¹⁷ Rómában látták az utolsó hetek diplomáciai tárgyalásai és Császka felvilágosításai után, hogy szinte reménytelen az elkeresztelési kérdés síma megoldása s a súlyos egyházpolitikai helyzetre való tekintettel nem akarta már a pápa sem annak elintézéséig függőben hagyni a primási szék betöltését. Április 24-én saját maga írt Ferenc Józsefnek s rendkívül dicsérőleg emlékezve meg Steinerről, kérte tőle az ő kinevezését.¹⁸ A király hajlott is a pápa kívánságának teljesítésére, mert nagyra becsülte Steinert¹⁹ és Samassával szemben a Vatikánéhoz hasonló aggodalmi voltak. A magyar kormány azonban továbbra is ellenezte Steiner kinevezését s állítólagos antiszemita állásfoglalásával is érvelt ellene. Samassa melletti további kitarásában megerősítette a kormányt Császka, aki azt hitte, hogy a magyar katolikusok ellenállásáról szóló hír megcáfolásával elhárította Rómában Samassa elfogadásának legnagyobb akadékat, s visszatérése után mind Budapesten, mind Egerben azt hangoztatta, hogy a kormány legyőzheti a még meglévő nehézségeket s keresztül viheti Samassa kinevezését.²⁰

A kormány, amint azt a Reverterának május végén adott utasításból²¹ következtethetjük, az apostoli király főkegyúri joga jelentőségének nagy mértékben való csökkenését látta volna abban, ha az uralkodó teljesíti a pápa kívánságát és Steinert nevezi ki primásnak, mert ez felfogása szerint annyit jelentett volna, hogy a korona átengedi püspöki kinevezéseknél a kezdeményezést a Szentszéknek. A király kényszerítve érezte magát ezért felelős kormánya kívánságának teljesítésére s beléegyezett, hogy a pápa levelére adandó válaszában Steiner ellen kifogásokat emelve, XIII. Leó beléegyezését kérje

¹⁷ VIII. sz. melléklet.

¹⁸ IX. sz. melléklet.

¹⁹ Galimberti utódjának, Agliardi nunciushoz egy kihallgatás alkalmával két évvel később azt mondta Ferenc József, hogy Steinert a legmegbízhatóbb embernek tartja. Tőle szerzett be a király személyi információkat is. V. ö. Kálnoky 1893. nov. 7-én kelt utasítását Reverterához. Bécs, Állami levéltár, Vatikáni köv. levéltára, Utasítások 1893: 347—350.

²⁰ X. sz. melléklet.

²¹ XIV. sz. melléklet.

Samassa kinevezéséhez. A válasz tervezete el is készült s elnyerte a király jóváhagyását is.²² E szerint teljes mértékben egyezik Ferenc József véleménye a pápáéval Steinerről s ha az erkölcsök tisztasága, a jellem érintetlensége s mélységes tudás elegendő kvalitások lennének a primási méltóság betöltésére, ő sem választhatna jobban. De a sok különleges és nehéz körülmény, melyekre Magyarországon tekintettel kell lenni, a magyar püspöki kar kebelében meglévő ellentéteknek minduntalan megnyilvánuló jelei, az alsópapságban némileg meglazult fegyelem, továbbá a kényes és fontos függőben lévő ügyek, melyekkel az új primás azonnal szemben találja magát, azt kívánják, hogy olyan főpap választassék ki Esztergom érsekévé, aki az egyházi hierarchiában való tényleges pozíciójánál, kipróbált szilárd akaratánál és jelleménél fogva már érseki kinevezésének első percétől kezdve megalapozott és elismert tekintélyű legyen. Steiner azonban, mivel az ország egyik legifjabb püspöke s mert a közügyektől, amennyiben főpásztori működését közvetlenül nem érintik, mindig távortartja magát, ilyen tekintélyt csak idővel tudna szerezni, de hiányoznék nála talán kezdetben, mikor a legjobban kellene érvényesítenie. Ezt az elengedhetetlen kelléket megtalálja viszont a válasz tervezete szerint Ferenc József Eger érsekében, Samassában, kinek szeplőtelen életét, kiváló szellemét, széleskörű tudományosságát s az egyházi és állami ügyekben való jártasságát még ellenfelei is kénytelenek elismerni. Ha az elmúlt esztendőben az elkeresztelési rendelettel kapcsolatban olyan álláspontot foglalt el Samassa, mely alkalmas volt arra, hogy ne nyerve meg mindenki tetszését, annak nem az Egyház érdekei irányában való csekély buzgalma, hanem csak az a törekvése volt az oka, hogy megőrizze az egyházi és állami hatalom közötti egyetértést és békét. Az Egyház érdekeit számtalanszor kérlelhetetlenül szilárdan védte, de veszélyeknek sohasem akarta azokat kitenni.

Ezek előadása után kérte volna Ferenc József XIII. Leó beléegyezését Samassa kinevezéséhez. Nem akarta azonban az uralkodó visszautasításnak kitenni magát s még a levél elküldése előtt magához hívatta Galimbertit, hogy megbizonyosodjék általa, elháríthatók-e Samassa kinevezésének akadályai. E kihallgatásáról jelentést tett a nuncius Rómába, mire Rampolla táviratilag utasította őt, hozza Ferenc József tudomására, hogy a pápa teljesen lehetetlennek találta Samassa kinevezésének elfogadását.²³

²² Ezt abból következtetjük, hogy olasz fordítása (XI. melléklet) megvan. A gyakorlat ugyanis az volt, hogy az olasz fordítás csak azután készült, miután a király elfogadta a német nyelvű tervezetet.

²³ XII. sz. melléklet.

Ez értesülés után nem írta alá a király az elkészült válaszlevelet s mivel nagy súlyt helyezett Róma és a magyar kormány között fennálló egyéb nézeteltérések békés megoldására is, felhívatta Bécsbe Reverterát. A nagykövettel való személyes tárgyalást ugyanis nemcsak a primási szék betöltésével járó nehézségek tették ekkor kívánatosná Bécsben, hanem a zágrábi érsekségnek nehéz és még sok bonyodalmat okozó betöltése, valamint az elkeresztelési kérdés megoldására vonatkozó tárgyalások elakadása is.

A Revertera bevonásával folytatott tanácskozások eredményeképp elejtették végkép Samassa jelölését, de megbízták a nagykövetet, jelezze a pápának nagyon óvatosan, a nélkül, hogy érzékenységet megsérthetné, hogy nem segítené elő a Szentszékkal való kívánatos egyetértést, ha a püspöki székek betöltésénél a király döntésére a jövőben is előzetesen nyomást óhajtának gyakorolni. Most is szilárdan ki akarnak tartani a gyakorlat mellett, hogy a kinevezés megtörténte előtt a kormány bizalmas úton megbizonyosodik nemcsak az esetleges kánoni akadályokról, hanem arról is, szívesen látja-e a pápa a kiszemelt személyt a püspöki széken. Az ország primása azonban oly jelentékeny tényezője az állami életnek, hogy kinevezésénél a korona nem hagyhatja figyelmen kívül alkotmányos tanácsadóinak véleményét.²⁴

Magával vitte Revertera Rómába való visszatérésekor Ferenc Józsefnek XIII. Leó levelére adott válaszát is,²⁵ mely teljesen eltért az eredeti tervezettől s bár nem tartalmazott semmiféle határozott ígéretet az új primás személyére vonatkozólag, kifejezte mégis a király hajlandóságát, hogy a pápa kívánságának lehetőleg eleget óhajt tenni. E válasz szerint hálásan fogadta Ferenc József a pápa levelét, mint katolikus alattvalói iránti gondosságának újabb bizonyítékát. Az elárvult primási szék mielőbbi betöltésére ő is törekszik s oly személyt akar kiválasztani, ki nemcsak erényessége és tudományossága, hanem világi dolgokban való jártassága és politikai bölcsessége által is méltón megfelelhethet e magas egyházi méltóságnak. Csak kevesen bírják azonban, írja a király, e tulajdonokat a szükséges mértékben. Ezenfelül az egyházi és állami hatalom közötti összhang megzavarásának elkerülése érdekében figyelembe óhajtja venni választásánál magyar kormánya véleményét is. Ez okokból tanácsosnak tartja, hogy a betöltést még rövid ideig elhalassza, míg sikerülni fog a döntésének jelenleg még útjában álló nehézségeket elhárítani. Vatikáni nagykövetét felhívatta Bécsbe, folytatta sorait Ferenc József,

²⁴ XIV. sz. melléklet.

²⁵ XIII. sz. melléklet.

hogy a helyzetről alapos tájékozódást szerezzen s megparancsolta neki, hogy Rómába visszatérve, biztosítsa a pápát, semmit sem kíván jobban szívében, mint az egyházi és állami hatalom jóviszonyának fenntartását. Ennek megerősítését viszont misem segítheti elő jobban, mint egy oly főpap kinevezése a primási székre, ki mindkettőjük egybehangzó véleménye szerint teljesen érdemes e méltóságra.

Revertera június 3-án adta át XIII. Leónak Ferenc József levelét. Jelentése szerint²⁶ a pápa szinte mentegetődzött előtte, hogy a király választásának elébe vágott s előre megnevezte neki a primási székre legméltóbbnak ítélt főpapot. Ezt a legjobb szándékkal tette, mondotta XIII. Leó, s nem kell azt az uralkodó jogaiba való beavatkozásnak tekinteni. E jogokat ő minden körülmények között tiszteletben tartja, az a véleménye azonban, hogy mivel egy egyházfejedelem kiválasztásánál, ha nem is kizárólag, de elsősorban a papi méltóságra kell figyelemmel lenni, a király csak szívesen veheti, ha bizalmasan megtudja, mikép gondolkozik ő. Nem kíván egyebet, csak azt, ne praesentáljanak neki oly valakit, kinek a méltósághoz szükséges tulajdonait mint a katolikus egyház feje nem ismerheti el. Tekintse a király legutóbbi levelét ama belső szívbéli kívánsága kifejezésének, hogy az Egyház és Állam javára teljes egyetértésben válasszanak. Szerencsének tartotta volna ugyan, ha a primás praeconisatióját nem kellett volna elhalasztania, reméli azonban, hogy novemberben újból consistoriumot tart s nagyon kéri ezért a királyt, intézze el addig a kérdést.

Ferenc Józsefnek az volt a szándéka, hogy a pécsi dóm június 22-i felszentelése alkalmával keres majd érintkezést a püspöki kar jelentősebb tagjaival s azután ejti meg majd választását. A pápa tudott a király e szándékáról s feszülten várta választása hírét. Feltétlenül bízott a király szigorúan katolikus érületében s remélte, hogy hamarosan kedvező megoldást is nyer a primási szék betöltésének kérdése.²⁷ A pécsi dóm felszentelése azonban elmúlt s a király döntése csak késett, pedig itthon is egyre nyugtalanabban várták. Majdnem minden lapnak megvolt a maga jelöltje s igaz hírek mellett sok hamis került forgalomba. Június 17-én a Budapesti Hírlap azt írta, hogy a király kinevezte már az új primást, más lapok pedig Vaszary pannonhalmi főpapat jelöltségét emlegették e napokban. Hírüket a királynak és Csákynak vele való tárgyalásaira alapították. A Magyar Állam, majd a Magyar Hírlap azonban hamarosan elejtettek tekin-

²⁶ XV. sz. melléklet.

²⁷ XVI. sz. melléklet.

tette Vaszary kandidációját.²⁸ Ebben az időben nem is került még szóba Vaszary. A királynak a Ferenc József-rend nagykeresztjét köszönte meg ekkor.²⁹

A képviselőház június 17-i ülésén a függetlenségi párt egyik vezető tagja, Ugron Gábor meginterpellálta Csákyt a primási szék mielőbbi betöltése érdekében, melynél, mondotta, „lajtántúli reakcionárius befolyások akarnak érvényesülni“. Csáky tíz nappal később adott válaszában kijelentette, hogy a kormány a primási szék nagy fontosságára való tekintettel óvakodik minden elhamarkodástól, a fennforgó ismert viszonyok miatt azonban kívánatosnak tartja a mielőbbi betöltést. Illetéktelen és jogosulatlan befolyásokról semmi tudomása sincs. Az apostoli király főkegyúri jogai a kormány felelőssége mellett ez esetben is érvényesülni fognak.

Augusztus utolsó napjaiban hírek jelentek meg a lapokban Hidassy kinevezésének megtörténtéről s arról, hogy azt már legközelebb nyilvánosságra is hozzák. A kormányhoz közelálló Pester Lloyd szeptember elsejei esti számában, majd a félhivatalos Nemzet is megcáfolta azonban e hírt. Az Egyetértés pedig azt írta, hogy a kormány továbbra is ragaszkodik Samassa kinevezéséhez s csak akkor jelölné Hidassyt, ha az előbbi végkép nem lenne lehetséges.

Újabb reményeket élesztett azután a primási szék közeli betöltésére a királynak a hadgyakorlatok alkalmával, szeptember 9-én, Galgócon, a katolikus egyházi küldöttség fogadásakor tett nyilatkozata, hogy nemsokára lesz Esztergomnak egyházi feje.³⁰ A kinevezés azonban a király kijelentése után is egyre késett, a kormány nem tudott határozni. Pedig július 4-én, Haynald halálával megürült az ország rangban második főpapi széke, a kalocsai érsekség is. Üresedésben volt a kőrösi görög katolikus püspökség s elintézésre várt már február óta a zágrábi érseki szék betöltése is.

Róma nagyon törekedett már vallási szempontokból is az elárvult főpapi székek mielőbbi betöltésére s ezért szeptember közepén Rappolla bíboros-államtitkár felkérte gróf Brandis Ottó követségi tanácsos ügyvivőt, hozza miniszterének, Kálnokynak tudomására, hogy a pápa biztosan számít rá, hogy a novemberi consistoriumon praeponeválhatja a még ki nem nevezett püspököket. Megemlítette ekkor Rappolla Brandisnak, reméli, hogy a Hidassy primássá való kinevezéséről

²⁸ Magyar Állam 1891 június 21. és 25.

²⁹ Keményffy K. Dániel: Vaszary Kolos 1855—1905. Esztergom, 1905. 72. l.

³⁰ Lásd a napilapok szeptember 10-i számait.

megjelent újsághír, a cáfolat dacára végül mégis csak igaznak fog bizonyulni, mi nagyon kedvező hatást tenne a Szentszékre.³¹

Október elejére végre a kormány is belátta, hogy nem tarthatja tovább üresedésben a prímási széket, s az egyházpolitikától magát idáig teljesen távoltartó Vaszary Kolozs pannonhalmi főapát jelölésére gondolt. Október 8-án közölte a kormány e szándékát Csáky bizalmasan Vaszaryval, ki bár először visszautasította, Csáky rábeszélésére beleegyezett jelöltetésébe.³²

Október 13-án, kellemetlenkedni akarván a kormánynak, újból interpellált Ugron. Köztudomású, mondotta, hogy a kormány a prímási székre Samassát hozta javaslatba s az ország közvéleménye e választást majdnem egyhangúlag helyeselte is. Az ő véleménye is az volt, támogatni kell a kormányt e kérdésben, hogy „az osztrák körök befolyását és Rómának jogtalan beavatkozását visszautasítani elég erős legyen“. Ugy értesült, folytatta, hogy a kormány, mivel kérdésére Róma non placet-tel felelt, elállt Samassa jelölésétől. A főkegyúri jogról mint a magyar nemzetnek a király által gyakorolt kegyúri jogáról tett említést s támadta a kormányt, hogy meghátrálása által „részt üt a magyar közjogon“, mert egy érseknek egy másik érseki megyébe való áthelyezése feltétlenül és kizárólag a magyar király legfőbb kegyúri jogából folyó jog s akkor is végrehajtható, ha Róma attól tetszését megtagadja. Kérdezte Csákyt, mi gátolja a nemzet jelöltének Samassának kinevezését?

Ugron nem tudta, mily alaptalanul vádolta a kormányt mulasztással a főkegyúri jog védelmével kapcsolatban. Csákynek e jogról vallott véleménye igen közel állott Ugronéhoz. Mikor pár hónappal előbb, a július 3-i minisztertanácson³³ bejelentette, hogy a pápa Firczák Gyula munkácsi püspökké való kinevezéséhez hozzájárult, megemlítette azt is, hogy a külügyminiszter a pápai hozzájárulást tudató jegyzékében a magyar király apostoli jogainak meg nem felelő, helytelen kifejezést használt, mikor azt írta, hogy a pápa a király praesentatióját Firczák kinevezését illetőleg szívesen veszi. Azt fejtegette Csáky a minisztertanácson, hogy az uralkodó, mint Magyarország apostoli királya az egyházi főpásztorok kinevezésekor a pápának semmiféle praesentatiót sem tesz, hanem az illető főpapot ténylegesen kinevezi s a pápa a megtörtént kinevezés ellen csak kánoni szempont-

³¹ XVII. sz. melléklet.

³² Keményffy: I. m. 78—79. l.

³³ Bécs, Allami levéltár, Kabinetskanzlei, 1891: 30/M. T. 3. pont.

ból tehet kifogást.³⁴ Tudatta Csáky minisztertársaival, hogy e körülményre figyelmeztetni fogja a külügyminisztert,³⁵ megjegyezte azonban, hogy az említett kifejezést nem most használták először, hanem már előbbi hasonló értesítésekben is előfordult.

Ugron interpellációjára nem válaszolt azonnal Csáky. Az ő hallgatása miatt október 17-én felszólalt az egyik papképviselő, Komlóssy Ferenc s csodálkozott, hogy Ugron a nemzet nevében beszélt, mikor megbízást arra senkitől sem kapott. Sajnálatos, mondotta, hogy a katolikusok olyan helyzetben vannak, hogy mindenki feljogosítva érzi magát nekik püspököt vagy érseket kandidálni. Így legutóbb is Szász Károly kandidált Miskolcon primást. Visszautasította Ugronnak a főkegyúri joggal kapcsolatos állításait. Az érsekek áthelyezése szerte a király kizárólagos jogának nem tekinthető.

Ugyanaz nap, hogy Komlóssy felszólalt, hosszas kihallgatáson fogadta a király Csákyt s ekkor dőlhetett el a primácia sorsa.³⁶ Négy nappal Csáky kihallgatása után közölte ugyanis Kálnoky szóbelileg és bizalmasan a nunciussal, hogy a király Vaszaryt szemelte ki a primási székre s kérte ezért őt, bizonyosodjék meg, hozzájárul-e a pápa e kinevezéshez.³⁷ Értesítette e lépéséről Kálnoky Reverterát is, hozzátéve, hogy a már beadott interpellációra való tekintettel igen kívánatos lenne, ha e bizalmas tudakozódásra Róma mentől előbb válaszolna.

³⁴ A főkegyúri jog újabkori fejlődésére lásd Eckhart Ferenc alapvető tanulmányát: A püspöki székek és káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig, Budapest, 1935.

³⁵ Ugy hisszük Csáky fellépése következtében végeztetett ekkor a külügyminisztérium a püspökök kinevezésére s az ezzel kapcsolatos jogra vonatkozólag kutatásokat. Lásd: Mémoire des Gesandten Grafen Kuefstein über das ah. Ernennungsrecht zu den Bischofsitzen und speziell das Ernennungsrecht in Ungarn. Bécs, Állami levéltár, Politisches Archiv, Rom, Vatican, 1891: Varia. — Továbbá Hans Voltelini-nek, a Staatsarchiv volt tisztviselőjének Eckhart által idézett (10. lap) 1892-ben írt memoranduma: Die Ernennung der Bischöfe in Österreich und Ungarn. U. o. Kurr. Act. 64/92.

³⁶ Valamint a kalocsai érsekség s a megürülő szepesi püspökség sorsa is. Vuchetich Ivánnak zágrábi érsekké s Drohobeczky Gyulának körösi püspökké való kinevezésére vonatkozólag már az október 14-i minisztertanács (Bécs, Áll. levéltár, Kabinetskanzlei, 1891: 44/M. T. 1. pont) felhatalmazta a horvát minisztert, Josipovichot, hogy a bán erre vonatkozó előterjesztését a királynak felterjessze.

³⁷ V. ö.: XVIII. sz. melléklet. Ugyanekkor közölte Kálnoky a nunciussal, hogy a király Császka szepesi püspököt kalocsai érsekké és Császka helyére Szmrecsányi Pál egri kanonokot szemelte ki. A két horvátországi főpapi szék betöltésére vonatkozólag pár nappal előbb történt hasonló lépés.

A Szentszék most rendkívül gyorsan döntött. Már október 25-én megérkezett Revertera távirata, hogy a pápa hozzájárul Vaszary kinevezéséhez.³⁸

A kormány Róma válaszától függetlenül az október 23-i minisztertanácson határozta el hivatalosan Vaszary kinevezésének javaslatba hozását³⁹ s a király Csáky felterjesztésére,⁴⁰ miután a pápa hozzájárulásáról is megbizonyosodott, október 27-én már alá is írta kinevezését.⁴¹

Vaszary primási kinevezése nagy meglepetést keltett az országban, mert idáig teljesen visszavonultan élt s a Budapesti Hirlap közvetlenül a kinevezést megelőző napokban cáfolat dacára is ismételten állította, hogy Samassa kinevezése érdekében praesentatiós iratot küldtek Rómába.

Vaszary annak köszönhette a primáciát, hogy Csáky, miután Samassa kinevezését nem tudta keresztülvinni s a komolyan számbajöhető püspökök közül Hidassy vagy Steiner kinevezését már csak azért sem ajánlotta, mert a pápa jelöltjei voltak, oly valakit keresett, aki előzetesen sem egyházi, sem politikai tekintetben nem exponálta magát. Ilyen volt Vaszary. A királyhoz tett felterjesztésben⁴² azt írta Csáky, hogy a püspöki karban találtatnának többen is, kik alkalmasak lennének a primási székre, de a sajtóságos viszonyok megérlel-

³⁸ XIX. sz. melléklet. Ugyancsak e távirat jelezte a pápa hozzájárulását Császká kinevezéséhez s hogy nem elutasító a válasz Zágrábbal, Kőrössel és Szepessel szemben sem. Ez utóbbiakra vonatkozó végleges válaszra még rövid haladékot kér azonban XIII. Leó, hogy a kinevezendő személyekről pontosabb értesüléseket szerezessen be.

³⁹ Bécs, Állami levéltár, Kabinetskanzlei, 1891: 45/M. T. 3. pont.

⁴⁰ Kelt 1891 okt. 24-én 2309. vall. és közokt. min. eln. sz. alatt. Országos Levéltár, Vall. és közokt. min. 1891: 244. eln. alapszám.

⁴¹ Hozzájárult valamivel később a pápa Szmrecsányi és Drohobeczky kinevezéséhez is, a zágrábi érsekség betöltése azonban súlyos bonyodalmakat okozott. A király ugyanis nem várva be a pápa végleges válaszáat, kinevezte Vuchetichet s Vuchetich egy éven át hivatalosan mint zágrábi érsek is szerepelt, székét azonban nem foglalhatta el, mert Róma praecónisatióját megtagadta. Az így keletkezett bonyodalomnak Vuchetich közbejött halála vetett véget s a zágrábi érsekség Rómával való nehéz tárgyalások után csak 1894-ben kapott új főpásztort. Vuchetichre, illetőleg a zágrábi érsekség ekkori betöltésére vonatkozólag nagy anyag található Bécsben az Állami Levéltárban: Politisches Archiv, Rome SS. Liasse XII. Lásd még az 1892. dec. 6-i (39/M. T. 1. pont), az 1893. febr. 22-i (7/M. T. 6. pont) és az 1894. márc. 11-i (7/M. T. 6. pont) minisztertanácsok jegyzőkönyveit, továbbá Tomcsányi Lajos füzetét: Vita a főkegyúri jogról, Bpest, 1923., a 13. lapon.

⁴² Fogalmazványa Wolafka Nándor osztálytanácsostól, a katolikus ügyosztály ekkori főnökétől ered, de fel kell tételeznünk, hogy Wolafka a felterjesztést Csáky utasítása s intenciói szerint szövegezte meg.

ték benne, hogy helyesebb lesz, ha a püspöki karon kívül álló férfiút hoz javaslatba. Vaszaryban, mondja a felterjesztés, „az egyház kifogástalan bölcs vezért, az állam mérsékelt, a helyzettel számolni akaró és tudó főpapot“ nyer s „alapos a remény, hogy a fennforgó kényes egyházpolitikai kérdések iránt vele méltányos megállapodásra lehet jutni“.

Vaszary kinevezésével nem került le a kérdés a képviselőházban a napirendről. A pénzügyi bizottságban Helfy Ignác november 2-án kérdést intézett Csákyhoz a kinevezés, valamint a primási székhely áthelyezésére vonatkozólag is. Csáky válasza az volt, hogy e kinevezés által a főkegyúri jog nem szenvedett csorbát, ami történt, a királyi akarat megnyilatkozása volt. A Rómával való közlés diplomáciai úton történt, a külügyminiszternek csak az volt a feladata, hogy tudassa Rómával, amit a király a kormány javaslatára elhatározott. Reméli, hogy legközelebb a primási szék áthelyezésének tervével kapcsolatos megoldásról is nyilatkozhatik.

E kérdést, mint azt már említettük, úgy óhajtotta a kormány megoldani, hogy köteleznék a jövőben a primásokat az év bizonyos részében Budapesten való tartózkodásra. Csáky betegsége miatt Szapáry előadásában tárgyalt is már erről az október 30-i minisztertanács,^{42a} a határozatot azonban arra az időre halasztották, mikor Csáky is jelen lesz a tanácskozáson. A következő minisztertanács csak november 6-án volt s Helfy felszólalása miatt sürgőssé válván ennek a kérdésnek az elintézése is, Csáky minisztertanácsi határozat nélkül, még a pénzügyi bizottság ülésének napján előterjesztést⁴³ tett ez ügyben a királynak. Csáky azt kívánta, kötelezze a király Vaszaryt és utódait, hogy valahányszor a magyar fővárosban tartózkodik s ezenkívül az országgyűlési tárgyalások tartama alatt legalább Mindszentek napjától Szent György napjáig állandóan Budapesten székeljenek s távollétük alatt érseki helynökről gondoskodjanak. A király azonban nem kötötte meg ennyire az új primást és utódait, midőn Csáky előterjesztése folytán 1891 november 4-én kelt elhatározásával úgy intézkedett, hogy a Vaszary, valamint utódai számára kiállítandó adománylevélbe ezentúl azt is felvegyék, miszerint kívánja és elvárja, hogy a hercegprimás, midőn ő, illetőleg utódai a magyar fővárosban hosszabban időznek, „valamint az országgyűlési nyilvános tárgyalások, különösen azok téli időszaka legalább nagyobb részének tartamára“ állandóan Budapesten székeljen. „Minthogy továbbá kívá-

^{42a} Bécs, All. levéltár, Kabinetskanzlei, 1891: 46/M. T. 1. pont.

⁴³ Országos Levéltár, Vall. és közokt. min. 2405/1891. eln. szám.

nom“, folytatja a legfelsőbb elhatározás, hogy a primás „távolléte alatt állandó érseki helynökről a fővárosban gondoskodva legyen, e célra a kellő tárgyalások annak útján azonnal megindítandók s azok megejtése után a szükséges intézkedések foganatba veendők“.⁴⁴

Csáky csak ezek után válaszolt november 7-én Ugronnak. Szépítette, amennyire csak lehetett, a tényt, hogy a kormány nem tudta keresztülvinni Samassa kinevezését. A nemzet jelöltjéről, mondotta, mint Ugron, nem szólhat, mert nem ismer fórumot, mely hivatva lett volna a nemzet nevében állítani jelöltet a primási székre. Volt ellenben a kormánynak jelöltje, kinek kinevezését semmi sem gátolta. Erre vonatkozólag az október 23-i minisztertanács állapodott meg s az ő felterjesztésére a király ki is nevezte a kormány jelöltjét. Igaz ugyan, hogy fennállott ezt megelőzőleg egy más kombináció, de ez csak kombináció maradt. E főpap kinevezésére előterjesztés sem tétetett, így az elfogadható sem volt s ennél fogva e nem létező előterjesztés Rómából sem volt visszautasítható. A főkegyúri jog sértetlen maradt, a király azt nevezte ki, kit a maga belátása szerint a legalkalmasabbnak tartott. Mint szakminiszter is vállalja a kinevezésért a felelősséget, miután Vaszyrt a kormány hozta javaslatba. Megemlítette még Csáky, hogy a primás Budapesten való tartózkodása is megoldást nyert s ismertette a királynak előterjesztésére hozott határozatát.

Ugron viszonválaszában hangoztatta, hogy a legfőbb kegyúri jogot nem szabad kombinációkkal kompromittálni s kérdezte, ki volt az, aki a kormány nevében október 23-ig jelöltet állított s annak érdekében Rómában lépéseket tett. A püspöki kinevezések nem alkotnak közös ügyet s a primás kinevezése mégis a közös külügyminisztérium útján közöltetett Rómával. A magyar kormánynak közvetlenül kellett volna Rómával érintkezésbe lépnie. Csáky erre azt felelte, tudják nagyon jól, hogy a király kinevezi a főpapokat és nem praesentálja a jelölteket, mint más fejedelmek. De ezzel szemben még mindig megmarad a pápa joga a praeconisálásra. Ezt pedig figyelembe kell venni mindig.

Vaszyr rendkívül nehéz körülmények között vette át Simor örökét. Az ország kultúrharcban, az egyházpolitikai reformok küszöbén állott. A kormányhoz közelálló Pester Lloyd kinevezése alkalmával

⁴⁴ A budapesti érseki helynökség felállításának tervét Róma is örömmel üdvözölte (lásd Rampolla 1892 jan. 22-én kelt levelét Galimbertihez, Bécs, All. levéltár, Politisches Archiv, Varia de Rome SS. 1892: 39—42) s a vikariatus 1893 január 1-én meg is kezdte működését.

azt írta, hogy a házasságjog szabályozása, az Államnak az Egyháztól való függetlenítése nem halasztható soká. Sok függ attól, írta a lap, hogy a primás a kúria „egyoldalú“ álláspontját vagy az Állam és Egyház közötti béke közvetítő gondolatát fogja-e képviselni. Feszülten várta mindenki Vaszary első megnyilatkozását s ő a „Pax“, a béke jelzavával foglalta el az ország első főpapi székét. Nem rajta múltott, hogy kormányzatának első négy éve béke helyett harcban telt el.

MELLÉKLETEK.

I.

1891 január 27. — Róma.

Revertera bizalmas jelentést tesz Kálnokynak a Szentszék aggodalmairól a primási szék betöltésével kapcsolatban.

Ered. tisztt. Bécs, Allami levéltár, Politisches Archiv,
Rome S. S. 1891.

No 3 B. Vertraulich.

Rom, den 27. Jänner 1891.

Hochgeborner Graf!

Der Tod des Cardinals Simor bereitet dem Heiligen Vater grossen Kummer. Es ist wohl nicht erwiesen, kann aber mit gutem Grunde vermuthet werden, dass die Trübung des Einvernehmens mit der k. Regierung und einem Theile des ungarischen Episcopates das Ende des durch Krankheit und Alter geschwächten Mannes beschleunigt hat. Jedenfalls wird der erschütternde Eindruck dieser Todesnachricht auf das Gemüth des Heiligen Vaters dadurch verstärkt, dass die zuverlässigste Säule der katholischen Kirche in Ungarn zusammenbricht, während der Conflict, dessen Ausgangspunkt die Cultusministerialverordnung vom 26. Februar v. J. ist, noch unausgeglichen fortbesteht.

Leicht begreiflich ist es, dass dem Papste unter diesen Umständen die baldige Wiederbesetzung des Graner Primatialsitzes als wünschenswert erscheint, *Er aber zugleich mit Besorgnis, wie mir der Staatssekretär Seiner Heiligkeit versichert, die Reihen der Bischöfe*

überblickt, aus denen der künftige Primas hervorgehen soll.⁴⁵ Er befürchtet, es könnte Seiner Majestät eine Persönlichkeit empfohlen werden, deren grösstes Verdienst darin zu suchen wäre, sich der Regierung angenehm gemacht zu haben. *Wie verfehlt das, selbst vom staatlichen Vortheile aus betrachtet, wäre, bat mich Cardinal Rampolla, unter Hinweis auf die letzten Erfahrungen, Eurer Excellenz in Erinnerung zu bringen. Er meint nämlich, die Frage der Wegtaufungen hätte keine solchen Dimensionen angenommen, wenn dem zuzueilen etwas hartnäckigen, aber doch loyalen und patriotischen Simor mehr Gehör geschenkt worden wäre, als den gefälligen Ratgebern,⁴⁶ deren Autorität doch nicht ausreichend war, um die Bewegung zu unterdrücken, welche sich nach der Hand des Clerus und der Bevölkerung bemächtigte. Ein schwacher Charakter an der Spitze der ungarischen Hierarchie könnte nach keiner Seite hin die Garantie bieten, deren die Regierung bedarf, um, im Frieden mit der Kirche und mit der katholischen Majorität des Landes, allen Confessionen gerecht zu werden.*

Aus diesen Andeutungen lässt sich ein Schluss darauf ziehen, mit welchem Ernste die päpstliche Curie die Primatialfrage betrachtet, aber auch wie grossen Werth sie auf die Fortdauer der guten Beziehungen zur k. ungarischen Regierung legt. Das Letztere wird mir von den verschiedensten Seiten bestätigt, und, wie ich höre, soll der letzte Brief, den Cardinal Simor zu Neujahr dem Heiligen Vater geschrieben hatte, denselben noch günstiger gestimmt haben, durch die Erwähnung, dass immer noch in Oesterreich-Ungarn die Kirche eine grössere Freiheit geniesst, als im übrigen Europa.

Genehmigen etc.

Revertera m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky Wien.

⁴⁵ A dült betűvel szedett rész mellett Ferenc József ceruzavonása a következő megjegyzéssel: Da hat der Pabst recht F. J. m. p.

⁴⁶ E rész mellett ugyancsak Ferenc József ceruzavonása a következő megjegyzéssel: sehr richtig.

1891 február 19. — Bécs.

Kálnoky titkos utasítása Reverterának. Tájékoztatja a primási szék betöltésénél számba jöhető jelöltekről.

Ered. tisz. Bécs, Allami levéltár, Vatikáni követség levéltára, Utasítások, 1891 : 51—
58. Kálnoky s. k. fogalmazványa: Politisches Archiv. Rome S. S. 1891.⁴⁷

Geheim.

Wien, 19. Februar 1891, No 1.

Hochgeborner Graf!

In Ihrem Berichte vom 27 v. Mts. No 3 B. haben Euer Excellenz hervorgehoben, wie sehr der Heilige Vater über den Tod des Kardinals Simor betrübt ist und welch' grosse Wichtigkeit Seine Heiligkeit und die heil. Curie der bevorstehenden Wahl eines Nachfolgers auf dem Graner Primatialstuhle beimisst. Euer Excellenz können dem Herrn Cardinalstaatssekretär die Versicherung geben, dass auch unserem Allergnädigsten Herrn in Seiner steten Fürsorge für das geistige und weltliche Wohl Seiner Völker, diese Frage viel Sorge bereitet und dass Seine Majestät über die Eigenschaften, welche der künftige Primas besitzen sollte, genau so fühlt, wie der Heilige Vater. Die grosse Schwierigkeit aber liegt eben darin, dass, wie es ja auch beim Heiligen Stuhle bekannt ist, unter den ungarischen Bischöfen eine Persönlichkeit, welche die *volle* Eignung hätte unter den heutigen schwierigen Verhältnissen die hohe und einflussreiche Würde eines Primas von Ungarn zu bekleiden, nicht vorhanden ist. Das ungarische Episcopat besitzt tatsächlich sehr intelligente und vortreffliche Männer, die durch viele hervorragende Eigenschaften glänzen und der Kirche und dem Staate zur Zierde gereichen; aber eine Persönlichkeit bei der sich die geistige Befähigung mit all' den nöthigen moralischen und Charaktereigenschaften vereint fände, um an die Spitze der ungarischen Hierarchie mit voller Sicherheit und Beruhigung gestellt zu werden — eine solche Persönlichkeit wie sie gesucht wird, hat sich bisher in den Reihen der ungarischen Bischöfe augenscheinlich nicht gefunden; denn weder von Wien — respective Budapest — noch von Rom ist seit dem Tode des Cardinals Simor ein Name als *persona gratissima* genannt worden.

Dies erschwert die Wahl und die Entscheidung für alle hiebei massgebenden Faktoren.

⁴⁷ U. i. hivatalos másolata, rajta Kálnoky ceruzával tett feljegyzése: Gf. Szapáry gesehen.

Was nun die Mitglieder des ungarischen Episcopates betrifft, die überhaupt bei der Besetzung des Primatialsitzes in Frage kommen, so stehen in erster Linie der Erzbischof von Erlau und der Bischof von Grosswardein, Beide hervorragende Männer, deren Candidatur auf ernstesten Grundlagen beruht. Leider sind gegen Beide in letzterer Zeit schwerwiegende Einwendungen erhoben worden. Die plötzliche Schwenkung zur Regierungspartei, welche Erzbischof Samassa nach jahrelanger erbitterter Gegnerschaft vollzogen und die aus einem der heftigsten politischen Gegner ihn ohne weiters in einen festen Anhänger und Vertheidiger des Ministeriums und seiner Massregeln verwandelt hat, scheint auch im Vatican ungünstig ausgelegt worden zu sein, wozu nicht wenig der üble Eindruck beitrug, den das Auftreten des Erzbischofs Samassa in Rom hervorbrachte, als er in einer sich selbst gegebenen Mission betreffs der Matrikelfrage vor einigen Monaten dort weilte. Dieser Eindruck muss ein sehr nachtheiliger sein, da der päpstliche Nuntius mir in Folge eines telegrafischen Auftrages streng vertraulich mittheilte, dass der Heilige Stuhl die Wahl Mgr. Samassa's beanstünden müsste. — Gegen Bischof Schlauch, der noch vor wenigen Jahren allgemein als der zweifellose Nachfolger des schon damals sehr leidenden Primas angesehen wurde, hat sich, in Ungarn selbst, in der letzten Zeit eine mächtige Bewegung entwickelt, die unter Durchwühlung seines Vorlebens dessen Charakter und Moralität in der böswilligsten Weise angreift. Ich will dahin gestellt sein lassen, was an diesen meist von Interessenten vorgebrachten Anklagen wahr oder erfunden ist, muss aber constatiren, dass es thatsächlich gelungen ist in Ungarn die allgemeine Meinung umzustimmen und entschieden gegen Bischof Schlauch zu kehren. Die massgebenden katholischen Laien sind contra Schlauch, aber auch nicht pro Samassa.⁴⁸

Sucht man nun, wenn diese beiden in erster Linie gestandenen Kirchenfürsten auszuschliessen wären, nach einem dritten Candidaten für die Primaswürde, so sind es gar wenige Namen von ung. Bischöfen die als überhaupt erwägungswerth bezeichnet werden können. Abgesehen von Einigen, die wie Bischof Hornig von Veszprim (welcher

⁴⁸ Kálnoky 1891 november 24-én kelt Reverterához intézett utasításában (Bécs. Állami levéltár, Vatikáni követség levéltára, Utasítások: 1891 : 250—251.) Vuchetich zágrábi érseksége érdekében a következőket írja: Der Präcedenzfall des Bischofs Schlauch hat wohl sehr ermuthigt zu dem Versuche dasselbe Kunststück auch gegen Andere aufzuführen. Heute gibt man in Ungarn vollkommen zu, dass Bischof Schlauch das Opfer einer Intrigue wurde, aber dies hat nicht gehindert, dass es s. Z. gelang die Candidatur dieses für die Primatialstellung vollkommen geeigneten Kirchenfürsten, der auch in Rom genehm gewesen wäre, unmöglich zu machen.

unter Minister Trefort langjähriger Referent für kirchliche Angelegenheiten war, in den heutigen Kirchenfragen einer der heftigsten Vertreter des schroffen kirchlichen Standpunktes ist) nicht in Betracht kommen, bleiben als mögliche Candidaten die Bischöfe Hidassy von Steinamanger, Steiner von Weissenburg, Dessewffy von Csanád, Császka von Zips und etwa Meszlényi von Szathmár. Am meisten von diesen wird Bischof Hidassy genannt und wird seine Candidatur von einer einflussreichen Gruppe von Magnaten und deren Gattinen warm unterstützt. Er selbst stellt sich gar nicht in den Vordergrund, lebt überhaupt sehr still in seiner Diöcese, wo er als ein musterhafter Priester und Oberhirt hohe Achtung genießt. In massgebenden Kreisen wird er, trotz seiner ausgezeichneten Eigenschaften, als zu sehr zurückgezogen und zu wenig energisch geschildert, auch als zu kränklich, um an der Spitze des ungarischen Épiscopates die nöthige Kraft und Autorität zu entfalten. Bischof Császka ist mit Minister Csáky sehr befreundet und wäre Letzterer nicht abgeneigt ihn als seinen Candidaten zu empfehlen; aber hiegegen sprechen so manche andere Gründe, sowie gegen jeden der oben genannten Bischöfe der Einwand besteht, dass vielleicht Nichts gegen sie spricht, aber auch die positive Eignung für die Primaswürde ihnen nicht zugesprochen werden kann.

Unter solchen Umständen ist es unendlich schwer eine Wahl und einen Entschluss zu fassen in einer für die Kirche und den Staat gleich wichtigen Frage, deren glückliche Lösung auf die Beruhigung und Fortdauer friedlicher Beziehungen zwischen Kirche und Staat in Ungarn von entscheidendem Einflusse sein kann. So sehr man auch unsererseits eine baldige Wiederbesetzung des Graner Primatialsitzes als wünschenswerth anerkennt, so sind es doch diese Schwierigkeiten, welche bisher einen Entschluss verzögert haben und es mit sich bringen, dass das Stadium der reiflichen Erwägung noch einige Zeit dauern dürfte.

Diese blos zu Ihrer persönlichen Information bestimmte Schilderung der thatsächlichen Verhältnisse betreffs der Wahl eines Nachfolgers für Cardinal Simor, wird Euer Excellenz in die Lage setzen, aufklärend zu wirken, falls man sich im Vatican über die Absichten der königl. ung. Regierung oder über die Ursachen der Verzögerung irrige Ansichten bilden sollte.

Empfangen etc.

Kálnoky m. p.

Seiner Excellenz Grafen Revertera Rom.

III.

1891. február 19. — Bécs.

Kálnoky titkos utasítása Reverterának Samassa jelölésével kapcsolatban.

Ered. tisz. Bécs, Állami levéltár. Vatikáni követség levéltára. Utasítások: 1891 : 59—62. Kálnoky s. k. fogalmazványa: Politisches Archiv, Rome, S. S. 1891.⁴⁹

Geheim.

Wien, 19. Februar 1891. No 2.

Hochgeborener Graf!

Meinem heutigen Erlasse No 1. welcher Sie bezüglich der Wiederbesetzung des Graner Stuhles über die thatsächlichen Verhältnisse zu informiren bestimmt ist, habe ich noch Nachfolgendes hinzuzufügen.

Nachdem Bischof Schlauch's Candidatur heute nicht mehr gut möglich ist, weil die besten katholischen Kreise Ungarns gegen ihn sind, so hält die ungarische Regierung den Erzbischof von Erlau mit Rücksicht auf seinen tadellosen priesterlichen und moralischen Wandel, seine Fähigkeiten und Energie für denjenigen, der die meisten Eigenschaften besitzt, um den Primatialsitz von Ungarn einzunehmen und würde geneigt sein, ihn als Candidaten vorzuschlagen, wenn nicht die päpstliche Einsprache gegen seine Ernennung vorläge. Da mir diese Dispositionen der königlich ungarischen Regierung bekannt sind, so wollte ich mir beim Nuntius darüber Klarheit verschaffen, ob die Abneigung gegen die Wahl des Erzbischofs Samassa blos vom Cardinal Rampolla ausgehe oder einer Entschliessung des Heiligen Vaters entspringe. Zu diesem Behufe brachte ich bei einem zufälligen Zusammentreffen mit Msgr. Galimberti gestern Abend das Gespräch auf diesen Gegenstand und sagte, dass ich höre, es werde trotz allen Suchens unter den ungarischen Bischöfen schliesslich doch nur Samassa als ernstlicher Candidat übrig bleiben und die ungarische Regierung auf ihn wieder zurückkommen müssen; worauf mir der Nuntius folgendes erwiderte: „Vous savez bien que son choix est impossible. Je me trouve à cet égard dans la position de tel ou tel Ambassadeur lors d'un Conclave qui aurait l'exclusion d'un certain Cardinal en poche.“ — Msgr. Galimberti fügte hinzu, dass er selbst erstaunt war, sofort nach dem Tode des Primas diese so entschieden lautende ausschliessende Instruc-

⁴⁹ Mellette hivatalos másolata Kálnoky ceruzával tett feljegyzésével: Gf. Szapáry gesehen.

tion zu erhalten. Er müsse daraus schliessen, das Erzbischof Samassa während seines letzten Aufenthaltes in Rom bezüglich der Frage der Wegtaufen und im Allgemeinen eine Haltung und Sprache geführt habe, durch welche im Vatikan ein äusserst unvortheilhafter Eindruck über seinen Character und seine Verlässlichkeit hervorgebracht wurde.

Des Weiteren auf die sonstigen allfällig geeigneten Candidaten unter den ungarischen Bischöfen eingehend, konnte ich gleichzeitig constatiren, dass der Nuntius keinen darunter über die Linie der „médiocrités“ stellt, welche in der heutigen Lage nicht als genügend angesehen werden könnten. Msgr. Galimberti selbst hält den Bischof Schlauch für den Geeignetsten zur Primaswürde und bedauert die gegen denselben bestehende Agitation, die er zum Theil selbstsüchtigen Zwecken und persönlicher Gehässigkeit zuschreibt, andererseits aber doch anerkennt, dass die achtungswerthesten katholischen Kreise Ungarns sich auch gegen den Bischof von Grosswardein gestellt hätten. Was unter diesen Umständen zur Lösung der Frage zu thun wäre, darüber scheint Msgr. Galimberti sich selbst kein klares Urtheil gebildet zu haben.

In dieser schwierigen Situation entspreche ich dem Wunsche des königl. ung. Ministerpräsidenten, indem ich Euer — unter klarer Darlegung der Personal- und anderen Verhältnisse ersuche, doch auch noch Ihrerseits in der Ihnen geeignet erscheinenden Form eine streng vertrauliche démarche im Vatikan zu machen, um festzustellen, ob wirklich und warum eigentlich die Candidatur des Erzbischofs Samassa auf den entschiedenen Widerstand des Heiligen Stuhles stosse oder ob nicht doch auf dieselbe zurückzukommen sein wird, da eine andere ebenso geeignete Persönlichkeit für die Primaswürde factisch nicht vorhanden sei — was auch von römischer Seite nicht geläugnet werden könnte. Seine Majestät der Kaiser und König legt dieser Frage und ihrer möglichst glücklichen Lösung die grösste Wichtigkeit bei, ist aber sehr besorgt, wie unter den geschilderten misslichen Verhältnissen eine baldige Wiederbesetzung des verwaisten Primatialstuhles im allseitigen Einvernehmen zustande kommen kann, trotz des unzweifelhaften Ernstes und guten Willens, der von allen beteiligten Factoren der Frage entgegengebracht wird.

Vielleicht würde es sich empfehlen, dass der neue Primas, wer er immer sei, die Streitfrage über die Matrikeln der aus gemischten Ehen stammenden Kinder bereits gelöst vorfinde. Jedenfalls aber lässt sich die Ernennung eines Primas nicht lange hinausschieben ohne die nachtheiligsten Folgen — der Tod des Cardinalerzbischofs von Agram eröffnet ohnehin wieder eine sehr schwierige Succession — und es wird

uns daher sehr erwünscht sein, von Ihnen ehethunlichst in Kenntnis gesetzt zu werden, von welcher Seite und aus welchen Motiven die Einsprache gegen den Erzbischof Samassa entstanden ist und ob und wie dieselbe etwa beseitigt werden könnte?

Empfangen etc.

Kálnoky m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Revertera Rom.

IV.

1891 február 25. — Róma.

Revertera titkos jelentése Kálnokychoz XIII. Leónál történt kihallgatásáról.

Ered. tisz. Bécs, Állami levéltár. Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

No 6 C. *Geheim.*

Rom, den 25. Februar 1891.

Hochgeborner Graf!

Zufällige Umstände hatten es gefügt, dass ich den Cardinalstaatssekretär an zwei auf einander folgenden Empfangstagen nicht sprechen konnte. Einmal war ich durch Unwohlsein verhindert, und am letzten Freitage war das Collegium der Cardinäle zum Heiligen Vater berufen. Ich konnte also, ohne den Schein einer Absichtlichkeit auf mich zu laden, den Gegenstand der zwei geheimen Reskripte No 1 und 2 vom 19-ten dieses Monats mit dem Papste Selbst besprechen und seine unverfälschten Äusserungen vernehmen, bevor Er Zeit hatte einen fremden Einfluss in sich aufzunehmen. Ich sprach offen zu Seiner Heiligkeit, entwickelte, an der Hand der mir von Eurer Excellenz gelieferten Daten, die der Ernennung des Primas von Ungarn entgegenstehenden Schwierigkeiten und bat, da Seine Majestät und Allerhöchst dessen ungarische Regierung in dieser hochwichtigen Sache mit dem Heiligen Stuhle in Übereinstimmung zu handeln wünschen, um eine freimüthige Äusserung, namentlich der über Mgr. Samassa schwebenden Ungnade, dessen Candidatur zwar noch sehr fraglich war, als der Apostolische Nuntius dagegen Verwahrung einlegte, der aber jedenfalls unter die hervorragendsten Kirchenfürsten des Königreiches gezählt zu werden verdiene.

Die Antwort des Papstes war, obwohl dem hochwürdigsten Erzbischofe von Erlau nicht besonders günstig, doch keineswegs vernichtend für ihn. Er erkundigte Sich um die anderen in Betracht kommen-

den Tituläre und meinte, das Consistorium, in welchem der Primas präconisirt werden soll, sei noch ziemlich weit entfernt, und man müsse sich Zeit lassen darüber nachzudenken. Mgr. Samassa habe allerdings zur Zeit seines letzten Aufenthaltes in Rom die Sympathien verscherzt, die früher für ihn vorhanden waren; er sei als Parteimann aufgetreten, was ein Bischof nicht sein soll, u. dgl. Auf meine Frage, ob er unter allen Umständen als ausgeschlossen zu betrachten sei, erwiderte der Papst ausweichend, man möge lieber nichts überstürzen, damit unter den Würdigen der Würdigste gewählt werde.

Ohne der direkten Aufforderung Eurer Excellenz hätte ich es vermieden eine so zarte Personenfrage zum Gegenstande meiner Berichterstattung zu machen. Es kann ja einem hochverdienten Mann und vorwurfslosen Priester durch eine missverstandene Äusserung leicht Unrecht geschehen. Allein die Pflicht gebietet mir vor Allem, wenn ich gefragt werde, klar und offen zu sprechen. Also, es ist Thatsache, dass die Cardinäle, mit denen der Erzbischof von Erlau während seines letzten Aufenthaltes in Rom verkehrt hat, von ihm den ungünstigsten Eindruck empfangen haben; derselbe hat sich durch sie dem Heiligen Vater mitgetheilt und ist dem Übereifer zuzuschreiben, womit Mgr. Samassa (man nannte ihn und sein zahlreiches Gefolge auch „La massa governamentale“) für die Csaky'sche Verordnung in die Schranken trat. Seine Argumente erweckten den Verdacht, als sei er hieher gekommen, um die Cardinäle irre zu führen, und er habe die Würde, sowie die Einsicht des Heiligen Stuhles zu gering angeschlagen, indem er ihn in eine falsche Richtung zu drängen versuchte. Diese Meinung wird schwer auszurotten sein; ich glaube aber wirklich, dass wenn der Erzbischof von Erlau davon in empfindlicher Weise geschädigt wird, gegen ihn kein anderer Vorwurf von kirchlicher Seite zu erheben ist. Ich werde trachten, mich darüber noch genauer zu informiren.

Es kann allerdings geschehen, dass die Klärung der von Euer Excellenz erörterten Personalfragen so viel Zeit in Anspruch nimmt, dass darüber das Consistorium heranrückt, ohne den Primas präconisiren zu können. Obwohl erst nach Ostern, wie mir Seine Heiligkeit sagte, wird dasselbe doch mutmasslich im April stattfinden; bis dahin aber ist es zweifelhaft, ob die Wahl getroffen und dazu die päpstliche Zustimmung zu erreichen sein wird. Der Papst gibt zu, dass es von Nachtheil sei, den Primatialstuhl nicht baldigst zu besetzen; doch scheint ihm dieses Übel weniger gross, als das andere, von dem Kirche und Staat bedroht wären, wenn keine glückliche Wahl getroffen würde. Zudem wünscht Er in Übereinstimmung mit den von Eurer Excellenz gemachten Bemerkungen, dass dem neuen Primas die Aufgabe nicht durch die

heute noch ungelöste Matrikelfrage erschwert werde. Er könnte, wenn er dazu bereits Stellung genommen hätte, einen Theil der Bischöfe, und, wenn nicht, Alle zu Gegnern haben. Einen Mann solchen Verlegenheiten auszusetzen ohne sicher zu sein, dass er ihnen vollkommen gewachsen ist, hiesse seine Autorität im voraus preisgeben. Dies zu vermeiden scheint dem Heiligen Vater wichtiger, als eine nicht genügend vorbereitete Ernennung.

Genehmigen etc.

Revertera m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky Wien.

Kálnoky kézírása az első lapon: Gf. Szapáry gelesen.

V.

1891. február 27. — Róma.

Revertera titkos jelentése Kálnokyhoz Rampolla nyilatkozatáról.

Ered. tisztt. Bécs, Allami levéltár, Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

No. 7. Secretirt.

Rom, den 27. Februar 1891.

Hochgeborener Graf!

Chiffre. Geheim.

Der heilige Vater hat nach meiner Audienz ausführlich mit dem Cardinalstaatssecretär gesprochen. Letzterer sagte mir, die Ernennung von Mgr. Hidassy oder Steiner zum Primas wäre willkommen; diejenige Samassa's wird als unmöglich angesehen wegen dessen allzuweit gehenden Opportunismus, der schon vor Jahren Anstand erregt habe.

Man hofft, im Consistorium des Monats April oder Mai den Primas praeconisiren zu können, wenn es gelingt, vorher die Matrikelfrage beizulegen. — Ich rieth, den bereits erschöpften doctrinären Erörterungen ein Ende zu machen und mehr die praktische Seite der ungarischen Verbalnote ins Auge zu fassen.

.....

.....

Genehmigen etc.

Revertera m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky Wien.

VI.

1891 március 10. — Róma.

Revertera titkos jelentése Kálnokyhoz: a pápa Steiner primássá való kinevezését óhajtja.

Ered. tisztt. Bécs, Állami levéltár, Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

No 10 B. *Geheim.*

Rom, 10. März 1891.

Hochgeborner Graf,

Bei der heutigen Begegnung mit Cardinal Rampolla ist die Rede auf den künftigen Primas von Ungarn gefallen. Seine Eminenz erklärte sich dazu ermächtigt, im Namen des Heiligen Vaters, den Wunsch auszusprechen, dass Seine kais. u. königl. apost. Majestät den Bischof von Stuhlweissenburg, Mgr. Steiner, dazu ausersehen möge die Nachfolge des Cardinals Simor anzutreten. Über das Hindernis des jugendlichen Alters würde sich Seine Heiligkeit, wegen der sonstigen Eigenschaften des Genannten, gerne hinaussetzen, zumal derselbe auch bei den ungarischen Katholiken in grossem Ansehen steht und, soviel bekannt, der Regierung keinen Anlass zur Unzufriedenheit gegeben hat. Ich versprach Euerer Exc. davon Kenntnis zu geben.

Genehmigen etc.

Revertera m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky.

VII.

1891 április 9. — Bécs.

Kálnoky számjeles szigorúan bizalmas távirata Reverterához Császká római útjáról.

S. k. fogalmazvány. Bécs, Állami levéltár, Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

Streng vertraulich.

T. Ch. Gf. Revertera Rom. No 3.

Wie ich höre hat sich der Bischof von Zips nach Rom begeben und wird auch bei Ew. vorsprechen. Es ist mir nicht bekannt ob er vom ungar. Cultusminister, dessen besonderes Vertrauen er besitzt, specielle Aufträge erhalten hat, doch dürfte er jedenfalls in der Frage der Matrikeln den Regierungsstandpunkt verfechten. Von neuen Vorschlägen

weiss ich nichts. Was die Wiederbesetzung des Graner Stuhls betrifft, so dürfte es eine weitere Aufgabe des Bischofs sein in Rom zu Gunsten seines Veters Mgr. Samassa einzutreten, dessen Candidatur die ung. Regierung noch aufrecht erhalten zu können glaubt. Zu diesem Punkte halte ich mich für verpflichtet zu bemerken, dass Seine Majestät der Kaiser keinerlei Wunsch ausgesprochen hat den Erzbischof von Erlau zum Primas zu ernennen, und dass, für den Fall als Bischof Csaszka dies letztere im Vatican insinuiren oder ein Zweifel hierüber entstehen sollte, Ew. ermächtigt sind dergleichen vertraulich zu dementiren. Der Bischof von Zips,* der ein sehr achtungswerther Prälat ist, hat gewiss die besten Absichten, doch zweifele ich an der Opportunität seiner Reise und dem Erfolg seiner Bestrebungen.

Irodai feljegyzések:

Chiffriert 9/4 91.

K. m. p.

Cop. f. S. M.

VIII.

1891 április 14. — Bécs.

Kálnoky titkos levele Reverterához a primási szék betöltésének halasztásáról s ennek okairól.

Ered. tisz. Bécs, Állami levéltár, Vatikáni követség levéltára, Utasítások: 1890: 107—110. Kálnoky s. k. fogalmazványa: Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

Geheim.

Wien, am 14. April 1891.

Hochgeborner Graf!

.....

.....

Die Frage der Nachfolge auf dem Primatialstuhle von Gran befindet sich noch immer in dem Stadium der Verschleppung, theils weil man aus mehrfachen Gründen gewünscht hätte, die Ernennung erst vorzunehmen, bis die über die Wegtaufungen entstandenen Schwierigkeiten beseitigt sein werden, theils weil man ungarischerseits das Veto des Heiligen Vaters gegen Mgr. Samassa nicht als ein definitives ansehen und dessen Candidatur aufrecht erhalten möchte. Die Reise des Bischofs Csaszka nach Rom dürfte wesentlich auf die sowohl in Budapest wie in Erlau vorwaltende Absicht zurückzuführen sein, günstige

* A fogalmazványban tollhibából: Kaschau.

Aufklärungen über Mgr. Samassa direct an den Heiligen Vater gelangen zu lassen und dessen Einsprache gegen dessen Ernennung zu beiseitigen. Ich habe im Hinblick hierauf den Herrn Apostolischen Nuntius, welcher sich in der Personenfrage vollkommen neutral verhält, ersucht, nach Rom wissen zu lassen, dass es sehr fördernd auf die Lösung der Primatialfrage einwirken würde, wenn dem Bischof Császka unzweideutig gesagt werde, welche Stellung der Heilige Vater zur Candidatur Mgr. Samassa's einnimmt, weil dann Letzterer und die ungarische Regierung sich darnach werden richten müssen. Aus meinem Telegramme vom 9 d. M. wissen Sie, dass Seine Majestät der Kaiser und König sich bisher nicht ausgesprochen, wen Allerhöchstderselbe für den geeignetsten Nachfolger des Cardinalen Simor hält. Ich kann hinzufügen, dass gegen Mgr. Samassa analoge Bedenken, wie sie im Vatican vorwiegen, die Oberhand gewonnen haben. Der vom Heiligen Vater gewünschte Kandidat, Mgr. Steiner, wird auch Allerhöchsten Orts hochgeschätzt, doch hat Sich Seine Majestät in der Personenfrage, wie gesagt, noch nicht ausgesprochen.

Empfangen etc.

Kálnoky m. p.

P. S.

Der Nuntius der mich so eben verlässt, theilte mir den Inhalt eines Telegramms mit, welches er gestern aus Rom erhielt und worin ihm aufgetragen wird mir zu sagen, der Heilige Vater habe mit Rücksicht darauf, dass das Consistorium in Bälde abgehalten werden würde, den Wunsch ausgesprochen, bei dieser Gelegenheit schon die Präconisation des Primas von Ungarn vornehmen zu können, da eine längere Vacanz auch für die ungarischen Verhältnisse unerwünscht wäre. Ganz vertraulich sei beigefügt, dass in erster Linie Bischof Steiner und wenn dieser nicht durchzubringen wäre Bischof Hidassy dem Heiligen Vater genehm sein würde.

Mgr. Galimberti stimmte meiner Ansicht bei, dass dieses Telegramm als Antwort auf seine Andeutungen bezüglich der dem Bischof Császka zu gebenden bestimmten Aufklärungen und als eine indirecte Bestätigung gelten könne, dass der Heilige Vater an seiner Einsprache gegen den Erzbischof Samassa festhalte.

Ut in literis

K. m. p.

IX.

1891 április 24. — Vatikán.

XIII. Leó levele Ferenc Józsefhez.

Eredeti tiszt. Bécs, Állami levéltár. Politisches Archiv, Varia de Rome S. S.
1891 : 65—66.

Maestà,

La Maestà Vostra già conosce i Nostri desideri relativamente alla successione del diletteissimo Nostro figlio, il compianto Cardinale Arcivescovo di Strigonio. Nel raccomandarLe per questa Diocesi l'attuale Vescovo di Alba Reale, unito già coi vincoli di sincera amicizia col defunto Cardinale, Noi mirammo non solo agli interessi religiosi della diocesi, per se stessi assai considerevoli, ma eziandio a quelli generali e superiori del Regno Ungarico, ove affari delicati ed importanti, alla Maestà Vostra ben noti, richieggono l'opera di un Prelato distinto per virtù e per senno e fornito di quelle doti speciali, che lo pongano in grado di esercitare un' efficace e salutare influenza sull' Episcopato e sul popolo cattolico ungherese. Nel rinnovare le Nostre premure a favore di quell' egregio Prelato, preghiamo vivamente la Maestà Vostra, che tale scelta non sia più a lungo ritardata, acciò non rimangano sospesi i benefici risultati che da essa attendiamo.

A következőkben Stadler sarajevoi érseknek zágrábi érsekké való kinevezését kéri XIII. Leó Ferenc Józseftől, majd így folytatja sorait:

Stimiamo perciò opportuno di segnalarlo alla Maestà Vostra, la cui ben nota pietà ed il sincero e costante attaccamento alla nostra santa religione ci fa sperare, che sarrano favorevolmente accolti i Nostri voti, i quali, mentre tendono al bene della Chiesa Cattolica, sono per ciò stesso diretti alla prosperità del Suo Impero. Non è d'uopo invero far rilevare, che la religione, soprattutto in questi tempi di perturbamento sociale, è la base precipua, su cui poggia il sentimento di rispetto verso le autorità dello Stato, la stabilità dell' ordine e la tranquillità delle nazioni.

Ci e grato etc.

Dal Vaticano il 24 Aprile 1891

Leo P. P. XIII. m. p.

Ceruzával feljegyezve a levélen: Durch Mgr. Galimberti S. M. überreicht.

1891 április 29. — Bécs.

Kálnoky szigorúan bizalmas levélben tudatja Reverterával, hogy a kormány Samassa kinevezését akarja javasolni.

Ered. tisz. Bécs, Állami levéltár, Vatikáni követség levéltára, Utasítások: 1891: 153—154. Kálnoky s. k. fogalmazványa: Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

Streng vertraulich.

Wien, am 29. April 1891

Hochgeborner Graf,

Aus den Äusserungen des Bischofs von Zips nach seiner Rückkehr von Rom, habe ich mit Bedauern ersehen, dass man es unterlassen hat, demselben, wie ich es gewünscht hätte, im Vatican zu sagen, dass Erzbischof Samassa dem Heiligen Stuhle für den Primatialstuhl von Gran nicht genehm sei. Man sprach blos davon, dass man Nachricht habe, die „ungarischen Katholiken“ seien gegen die Candidatur Samassa's, ein Bedenken gegen welches der Vetter des Erzbischofs von Erlau, der ja zur Befürwortung von dessen Ansprüchen auf die Primatialwürde nach Rom gereist war, siegreich bekämpft zu haben meint. Die Folge dessen ist, dass Mgr. Császka in Budapest und wohl auch in Erlau seine Ansicht vertritt, dass die kön. ung. Regierung nur zu insistiren braucht um die in Rom noch bestehenden Schwierigkeiten zu beseitigen und die Besetzung des Graner Stuhls durch Erzbischof Samassa durchzusetzen. Hiedurch ist die ungar. Regierung neuerdings darin bestärkt worden, gegen Mgr. Steiner entschiedene Einwendungen zu erheben (zu welchen er neuerlich durch seine als antisemitisch bezeichnete Stellungnahme in der Frage des Lehrertags weiteren Anlass gegeben haben soll) — und zu erklären, dass sie nur Erzbischof Samassa für geeignet hält die Primatialwürde zu bekleiden und seine Ernennung beantragen wolle.

Zugleich aber wird vom Heiligen Vater aus bei Seiner Majestät dem Kaiser und König Mgr. Steiner wiederholt empfohlen und an dem Ausschluss Mgr. Samassa's festgehalten, dessen Candidatur man aber in Rom nicht den Muth hat offen zu beseitigen. Dass dies die ohnehin schwierige Frage der dringend nothwendigen und Seiner Majestät sehr am Herzen liegenden Wiederbesetzung des Graner Stuhls bedeutend erschwert, ist evident und vorerst lässt sich eine allseitig befriedigende Lösung noch nicht voraussetzen.

A következőkben a zágrábi érsekség betöltéséről van szó.

Empfangen etc.

Kálnoky m. p.

P. S. Soeben theilt mir der Nuntius mit, es habe der Heilige Vater ein eigenhändiges Schreiben an unseren ag. Herrn gerichtet, welches er, Mgr. Galimberti, beauftragt sei, Seiner Majestät eigenhändig zu übergeben. Es handelt sich darin um die Empfehlung der obgenannten beiden Kirchenfürsten für die erledigten Sitze von Gran u. Agram.

Ut in literis

K. m. p.

XI.

1891 május 6. előtt. — Bécs.

A Ferenc József által XIII. Leónak adott válasz első tervezete.

Hivatalos fordítás. Bécs, Allami levéltár, Politisches Archiv, Varia de Rome S. S.
1891 : 64—69.

Beatissimo Padre!

Rendo devote grazie alla Santità Vostra che in mezzo alle ingenti Sue cure, Ella volga — come ne fa prova la venerata lettera del 24 Aprile p. p. — si premurosa attenzione alle vicende della chiesa nei miei Stati e sia si paternamente sollecita di veder provvedute di nuovo Antistite le sedi metropolitane orbate qui di recente dei loro pastori. Anche a me preme assai di dar, quanto prima, degni successori agli Arcivescovi di Strigonio e Zagabria.

Quanto a Strigonio, l' ottimo concetto in cui la Santità Vostra tiene il Vescovo di Alba Reale è pienamente da me condiviso; e se la purezza dei costumi, l' integrità del carattere, la profondità del sapere fossero qualità sufficienti per ben sostenere l' ufficio, a cui la Santità Vostra lo bramerebbe inalzato, io non saprei certo far scelta migliore.

Senonchè le molte speciali e difficili circostanze a cui s' ha da avere riguardo nei paesi ungarici, gli indicii, che ripetutamente trapelano, di dispareri sussistenti in seno all' Episcopato ungherese, la disciplina alquanto rilasciata fra il Clero minore di quel Regno, i pendenti delicati ed importanti affari cui accenna la Santità Vostra stessa ed ai quali il Primate da eleggersi troverassi, fin dal principio, di fronte, richiedono che a nuovo Arcivescovo di Strigonio venga prescelto un Prelato, il quale già per l' attuale sua posizione nella ecclesiastica gerarchia, per provata fermezza di carattere e di volere, vanti fin dall'assunzione della nuova sede un' autorità di già fondata e riconosciuta. Ora Monsignor Steiner, come uno dei più giovani Vescovi dell' Un-

gheria, come persona che si tiene sempre lontana dalle pubbliche questioni che non toccano direttamente il suo ministero, una tale autorità col tempo potrebbe acquistarla, ma nel principio, quando più importerebbe di farla valere, forse ne mancherebbe. Tale necessarissima dote, invece, io la riscontro nell' Arcivescovo d' Agria, Monsignor Samassa. A questo Prelato d' altronde nemmeno i suoi avversarii possono negare illibatezza di vita, ingegno eminente, vastità di dottrina e piena conoscenza di affari si ecclesiastici, che civili. Esso regge la sua Diocesi in modo esemplare, mantiene severa la disciplina fra il Clero subordinatogli ed è noto e considerato in tutto il Regno. E se il suo atteggiamento, dirimpetto a certe delicate questioni dibattutesi l'anno decorso, è stato tale da poter suscitare voci di non piena approvazione, ne fu certo causa solo la sua premura di conservare l' accordo e la pace tra la Potestà ecclesiastica e la civile, e non mai fievolezza di zelo pegli interessi della Chiesa, che esso certo non avrebbe voluto esposti a pericolo e dei quali, in tante occasioni, seppe mostrarsi inesorabilmente geloso. Tanto adunque nell' interesse della Chiesa che in quello, intimamente congiuntovi, dello Stato, io prego, in base a maturi riflessi, la Santità Vostra a voler benignamente accondiscendere alla nomina di Monsignor Samassa ad Arcivescovo di Strigonio.

Az itt következő részben készségét fejezte volna ki Ferenc József Stadlernek zágrábi érsekké való kinevezésére.

Infine prego la Santità Vostra di accogliere i miei devoti ringraziamenti per l' impartitami Apostolica Benedizione che imploro, anche per l' avvenire, per me e la mia Casa e mi professo

Vienna — Maggio 1891 della Santità Vostra ossequiosissimo figlio

Kálnoky sajátkezű feljegyzése az aktán: Entwurf für ein Antwortschreiben. *Nicht abgegangen* — und verändert worden. Mai 1891. ad acta.

XII.

1891 május 6. — Breitenfurt.

A nuncius bizalmas levél kíséretében megküldi Kálnokynak Rampolla táviratát Samassa primásul való elfogadásának lehetetlenségéről.

S. k. ered. Bécs, Állami levéltár, Politisches Archiv: Varia de Rome, 1891: 29—31.

Confidentielle.

Monsieur le Ministre!

Je m'empresse d'envoyer à Votre Excellence la copie d'un télégramme que je viens de recevoir de Rome, après mon rapport sur la

dernière audience que S. M. l'Empereur m'a fait l'honneur de me donner.

Je suis toujours à la disposition de Votre Excellence, et je passerai à Vienne toute la journée de mardi prochain.

Je saisis cette occasion pour renouveler à Votre Excellence l'expression de ma plus haute et plus dévouée considération.

Breitenfurt se 6 Mai 1891

L. Galimberti m. p.
Nonce Apostolique

Copia

„Faccia conoscere a S. M. l'Imperatore che il Santo Padre in seguito d'informazioni maturamente ponderate si trova nell'impossibilità assoluta di accettare Monsignor Samassa per Gran.“

Card. Rampolla.

Galimberti e levele mellett találjuk külön lapon az uralkodó Kálnokynak írt utasítását:

Ich bitte Graf Revertera hierher zu berufen.

Franz Joseph m. p.

XIII.

1891 május 26. — Bécs.

Ferenc József levele XIII. Leóhoz.

Másolat. Bécs, Allami levéltár, Vatikáni követség levéltára, Utasítások: 1891 : 161—162.

Beatissimo Padre!

Rendo devote alla Santità Vostra della venerata lettera del 24 Aprile a. c., nella quale riscontro una prova novella di costante premura pel vantaggio spirituale dei Cattolici nei paesi della mia corona ungarica.

Desideroso anch'io di veder cessare fra breve la vedovanza delle sedi arcivescovili di Strigonia e Zagabria, orbate dei loro pastori m'occupo coll' impegno il più serio a preparare per le stesse la scelta di prelati che, non solo per illibatezza di vita e profondità di dottrina, ma eziando per conoscenza d'affari civili e prudenza politica, sieno atti a degnamente corrispondere all' alto ufficio, a cui hanno ad esser chiamati.

Non molti, però, posseggono nel grado necessario tali eminenti qualità; ed il desiderio, di non dar adito a perturbazioni dell' accordo tra l'autorità ecclesiastica e quella dello Stato mi consiglia d' altronde a prender pure a calcolo nella scelta i voti del mio governo ungherese.⁵⁰ Per questi motivi trovo consulto di procrastinare il coprimento delle vacanti sedi arcivescovili finchè sarà riuscito di togliere di mezzo le difficoltà che pel momento si frappongono ad una decisione sotto ogni aspetto plausibile.

Ho chiamato pertanto alla mia residenza l'Ambasciatore accreditato presso la Santità Vostra, affine prenda esauriente conoscenza dello stato delle cose e gli ordinai di assicurare, al suo ritorno a Roma, la Santità Vostra che nulla più mi stà a cuore che il mantenere buoni rapporti fra la Potestà ecclesiastica e la civile. A cementare questi rapporti nulla potrà meglio contribuire quanto l'elevazione alla sede primaziale di Strigonia di un prelato che, per giudizio conforme della Santità Vostra e mio, sia pienamente meritevole di tale ufficio; e ciò, spero, varrà pure assai ad appianare le questioni politico-religiose che attualmente pendono ancora insolute nei miei Stati d'Ungheria.

Il mio Ambasciatore sarà in grado di fare, su questo proposito, alla Santità Vostra estese partecipazioni verbali, e quindi altro per ora non mi resta, che di esprimere speciali grazie alla Santità Vostra, che Le sia piaciuto sopra mia preghiera, conferire già a quest'ora, la Sacra Porpora al benemerito Arcivescovo di Vienna, Dre Gruscha.

In fine imploro, quale fedele figlio di nostra Santa Chiesa, ancora una volta per me e la mia casa l'Apostolica Benedizione.

Vienna il 26 Maggio 1891.

della Santità Vostra
l'ossequiosissimo figlio } manu Caesarea
Francesco Giuseppe }

⁵⁰ A Politisches Archivban (Varia de Rome, 1891) található e levélnek Reverterától származó május 24-éről keltezett, német nyelvű tervezete, melyben a fenti dőlt betűvel szedett rész helyén a következő volt: Zudem bin ich bemüssigt den Erwägungen meiner nach der Landesverfassung verantwortlichen Regierung Gehör zu schenken. Jellemző és lényeges különbség!

XIV.

1891 május 26. — Bécs.

Kálnoky szigorúan bizalmas utasítása Reverterához a főkegyúri jog védelme érdekében s a primási szék áthelyezésének tervével kapcsolatban teendő kijelentésekre.

Ered. tiszt.: Bécs, Allami levéltár, Vatikáni követség levéltára. Utasítások 1891: 158—164. Reverterától eredő fogalmazványa Kálnoky javításaival: Politisches Archiv. Rome S. S. 1891.

Streng vertraulich.

Wien. 26. Mai 1891.

Hochgeborner Graf!

Zu den Schwierigkeiten, auf welche die Wiederbesetzung der erzbischöflichen Stühle von Gran und Agram gestossen war, hat sich eine neue gestellt, die nicht ganz mit Stillschweigen übergangen werden kann.

Der Heilige Vater hat am 24. v. M. in einem an Seine Majestät gerichteten Handschreiben zwei Kirchenfürsten mit Namen bezeichnet, die Er vor Allem Anderen, für diese hohen Ämter für befähigt erachtet. Es ist nun nicht zu übersehen, dass das von altersher bestehende Privilegium des Apostolischen Königs von Ungarn seine Bedeutung zum grossen Theile einbüssen würde, wenn die Initiative der Bischofsernennungen nicht von der Krone ausginge, sondern dem Heiligen Stuhle überlassen bliebe. Allerdings unterlässt es Seiner Majestät Regierung wohl nicht sich, vor Ausübung des Ernennungsrechtes, im vertraulichen Wege die Gewissheit zu verschaffen, dass die in Aussicht genommene Persönlichkeit, ganz abgesehen von einem canonischen Hindernisse, dem Heiligen Vater genehm ist. An dieser Übung festzuhalten, ist auch jetzt die Absicht, doch kann ich nicht umhin zu bemerken, dass der Primas von Ungarn und der Erzbischof von Agram zu bedeutende Factoren im staatlichen Organismus sind, um nicht auf ihre Ernennung den verfassungsmässigen Räthen der Krone den gebührenden Einfluss einzuräumen. Euer Excellenz werden also in vorsichtiger Weise, um die Gefühle des Heiligen Vaters nicht zu verletzen, doch anzudeuten haben, dass es dem wünschenswerthen Einvernehmen mit dem Heiligen Stuhle nicht eben förderlich wäre, wenn damit fortgefahren würde, bei Erledigung von Bisthümern auf die Entschliessung Seiner Majestät im voraus einen Druck üben zu wollen.

Das Antwortschreiben Seiner Majestät, welches Sie dem Heiligen Vater zu überreichen haben werden, spricht die volle Geneigtheit aus, den Wünschen Seiner Heiligkeit möglichst entgegenzukommen, vermeidet aber vorerst jede bestimmte Zusage in Bezug auf die neuen Titulare.

A következőkben az elkeresztelési kérdés függőbenhagyásáról van szó, majd így folytatódik az utasítás:

Die gleiche Zurückhaltung will sich die kgl. Regierung in Bezug auf die ohne ihr Zuthun angeregte Verlegung des Primitialsitzes von Gran nach Budapest auferlegen. Sie können versichern, dass dieselbe während der sedis vacanz gewiss nicht und auch später nur im Einvernehmen mit dem Heiligen Stuhle ins Auge gefasst werden könnte. Der Wunsch der Regierung beschränkt sich einstweilen darauf, dass der Primas, ebenso wie er zu Zeiten des alten ungarischen Landtages in Pressburg sich während der Session offiziell dort aufzuhalten hatte, künftighin während der Reichstagsession den Wohnsitz in Budapest aufschlage, was ja auch ohne förmliche Verlegung des Primatialstuhles durchführbar wäre.

Nachdem in solcher Weise die oben berührten schwebenden Fragen provisorisch geordnet erscheinen, wird es eine der wichtigsten Aufgabe des künftigen Primas sein, durch seine Einwirkung die Beziehungen zwischen Kirche und Staat immer befriedigender auszugestalten.

Empfangen etc.

Kálnoky m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Revertera Rom.

XV.

1891 június 3. — Róma.

Revertera bizalmas jelentése Kálnokyhoz pápai kihallgatásáról.

Ered. tisz. Bécs, Allami levéltár, Politisches Archiv, Liasse: Rome S. S. XI : 387—390.

Durch periodischen Curier.

No 18. A—D. *Vertraulich.*

Rom, den 3. Juni 1891.

Hochgeborner Graf!

Soeben um 12 Uhr Mittags habe ich die Ehre gehabt, vom Heiligen Vater in Privataudienz empfangen zu werden und Ihm das im Ah. Auftrage überbrachte kais. Handschreiben einzuhändigen.

Bezüglich der Primatialfrage und der Wiederbesetzung des Erzbisthums Agram waren die Erklärungen des Heiligen Vaters beinahe einer Entschuldigung darüber gleich zu achten, dass Er der Wahl Seiner Majestät vorgegriffen und die Ihm als die würdigsten bezeichneten Candidaten im voraus genannt habe. Das sei nur in der besten Absicht geschehen und dürfe nicht als ein Eingriff in die Rechte des Monarchen betrachtet werden, die Er unter allen Umständen hoch halte. Er meine aber, da in erster Linie, wenn auch nicht ausschliesslich, auf die priesterliche Würdigkeit eines hochgestellten Kirchenfürsten gesehen werden müsse, könne es Seiner Majestät willkommen sein, in vertraulicher Weise zu erfahren, wie der Papst darüber denkt. Er wünsche nicht mehr, als dass Niemand präsentirt werde, dem Er, als Haupt der katholischen Kirche, die nöthigen Eigenschaften absprechen müsse. Seine Majestät wolle Seinen letzten Brief nur als den Ausdruck des intimen Herzenswunsches betrachten, in voller Übereinstimmung für Kirche und Staat das beste zu thun. Wohl hätte Er es als ein Glück betrachtet, wenn die Präconisirung der beiden Erzbischöfe keinen Aufschub zu erleiden gehabt hätte. Im November dieses Jahres hoffe Er aber wieder ein Consistorium abzuhalten und Er bäte Seine Majestät dringend, bis dahin die Frage zur Lösung zu bringen.

Genehmigen etc.

Revertera m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky Wien.

Kálnoky feljegyzése: Gf. Szapáry.

XVI.

1891 július 28. — Róma.

Gróf Brandis Ottó követségi tanácsos jelentése Kálnokyhoz XIII. Leónál történt kihallgatásáról.

Ered. tisztt. Bécs, Allami levéltár. Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

Durch den periodischen Kurier.

No 24 A—G

Rom, 28. Juli 1891.

Hochgeborner Graf!

Am vorigen Freitag hatte ich die Ehre von Seiner Heiligkeit in Privataudienz empfangen zu werden.

Von der in ganz allgemeinen Worten gehaltenen Klage über die traurige Lage, in der die Kirche sich zur Zeit befindet, ging der Heilige

Vater auf die Verhältnisse in Ungarn über und sagte, dass Ihm gegenwärtig die Besetzung der vacanten Bisthümer — hauptsächlich jene des Primatialstuhles — besonders am Herzen liege. Er hege jedoch unbedingtes Vertrauen in die streng katholischen Gesinnungen Seiner kais. u. königl. apost. Majestät und hoffe auf Grund derselben einer baldigen günstigen Lösung dieser Angelegenheit entgegensehen zu können. Es sei Ihm bekannt, dass Seine Majestät Sich vorbehalten hat bei Gelegenheit der Einweihung der Domkirche in Fünfkirchen mit den hervorragendsten Mitgliedern des ungarischen Episkopats in Berührung zu treten und dann eine Wahl zu treffen; nachdem seit diesem Ereignis nunmehr schon eine geraume Zeit verstrichen sei, erwarte Er mit Spannung eine Mittheilung, deren Eintreffen Ihm umso erwünschter wäre, als es Ihm daran gelegen ist, die Praeconisation der ungarischen Bischöfe im nächsten Consistorium, das im November stattfinden dürfte, vornehmen zu können.

Genehmigen etc.

Brandis m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky.

XVII.

1891 szeptember 15. — Róma.

Gróf Brandis Ottó jelentése Kálnokyhoz Rampollánál tett látogatásáról.

Ered. tisztt.: Bécs, Allami levéltár, Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

Durch den periodischen Courier.
No 30 A—H.

Rom, 15. Sept. 1891.

Hochgeborener Graf!

Bei meinem heutigen Besuche sagte mir der Cardinal Staatssekretär, mit der Bitte es Euerer Excellenz mitzutheilen, dass das nächste Consistorium definitiv für November anberaumt ist und dass der Heilige Vater sicher darauf rechnet in demselben auch die bisher noch nicht ernannten ungarischen Bischöfe praeconisiren zu können.

Der Cardinal Rampolla erwähnte bei dieser Gelegenheit die in den Zeitungen verbreitete und dann wieder dementirte Nachricht über die bereits vollzogene Ernennung des Bischofs von Steinamanger zum Primas von Ungarn; er hoffe dass diese bestrittene Ernennung sich schliesslich doch bewahrheite, da dieselbe hier einen sehr guten Ein-

druck machen würde. Auch liege dem Heiligen Vater die baldige Besetzung des vacanten erzbischöflichen Stuhles in Agram sehr am Herzen, weil der dortige Clerus schon dringendst eines tüchtigen Oberhirten bedarf.

Genehmigen etc.

Brandis m. p.

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky.

XVIII.

1891 október 21. — Bécs.

Kálnoky számjeles táviratban közli Reverterával a kinevezésre kiszemelt főpapok neveit.

S. k. fogalmazvány: Bécs, Állami levéltár, Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

No 7. T. Ch.

Gf. Revertera Rom.

Ich habe heute dem Nuntius mündlich und vertraulich die für Ungarn von Seiner Majestät in Aussicht genommenen Ernennungen mit der Bitte mitgetheilt, sich der päpstlichen Zustimmung zu versichern. Es wären dies der Generalabt Vaszary für Gran, Bischof Csaszka für Kalocsa und anstatt des letzteren Domherr Smrcsany⁵¹ aus Erlau für den Bischofsitz von Zips. Angesichts der bereits eingebrachten Interpellation über die Besetzung der vacanten Stühle wäre es sehr wünschenswerth, wenn auf diese vertrauliche Anfrage möglichst rasch aus Rom die Antwort einträfe.

Wegen der beiden croatischen Vacanzen habe ich bereits vor einigen Tagen dieselbe démarche beim Nuntius gemacht.

.....
.....
K. m. p.

Irodai feljegyzések: Copirt für Seine Majestät.

Chiffre 21/10 1891 — 4 h 45 p. m.

⁵¹ Igy.

XIX.

1891 október 25. — Róma.

Revertera válasza az előbbi táviratra.

Másolat. Bécs, Allami levéltár, Politisches Archiv, Rome S. S. 1891.

Telegramm. Graf Revertera, Rom, 25. Okt. 1891.

Chiffre. No 9. Aufg. 9 U. 10 M. am.

Einget. 11 U. — M. am.

Soeben erhalte ich Antwort des Heiligen Vaters. Sie lautet zustimmend für Gran und Kalocsa, nicht ablehnend für Agram, Kreuz und Zips. Bezüglich der drei letzten Ernennungen wünscht Seine Heiligkeit kurze Frist, um Sich genauer zu informiren.

Salacz Gábor.

